

Bygdeforskning

Lars Rønning

Landbruket i Ørland – status og veien videre

Rapport 6/2013

ISSN 1503-2035

Norsk senter for bygdeforskning
Universitetsenteret Dragvoll
N-7491 Trondheim

Telefon: +47 73 59 17 29
Epost: post@bygdeforskning.no

Rapport 6/2013

Utgivelsesår: 2013

Antall sider: 77

ISSN 1503-2035

Tittel: Landbruket i Ørland – status og veien videre
Forfatter: Lars Rønning
Utgiver: Norsk senter for bygdeforskning
Utgiversted: Trondheim
Prosjekt: Framtidslandbruket i Ørland 2025
Prosjekt nummer: 6291.00
Oppdragsgiver: Ørland kommune

Kort sammendrag

Gjennom en spørreundersøkelse til aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendommer i Ørland har Bygdeforskning bidratt med et kunnskapsgrunnlag for prosjektet «Framtidslandbruket i Ørland». Landbruket står sterkt i Ørland, men har opplevd en utvikling i retning av færre bruk, nedgang i melkeproduksjon som erstattes av mindre arbeidskrevende kornproduksjon. Å opprettholde melkeproduksjonen er viktig for fortsatt sysselsetting og verdiskaping i ørlandslandbruket. Rekruttering er en av de største utfordringene for å få dette til, og et ledd i rekrutteringsarbeidet må være å snu holdningen til at Ørland hovedflystasjon bare har negative konsekvenser for landbruket. Flere må se mulighetene og utvikle både landbruk og andre bygdenæringer til å utnytte nye markedsmuligheter.

Stikkord

Landbruk, næringsutvikling, Ørland hovedflystasjon, spørreundersøkelse.

Trykk: Fagtrykk Trondheim AS

Forside hovedbilde: Fotomontasje Fagtrykk Trondheim AS

Forord

Norsk senter for bygdeforskning har vært engasjert av Ørland kommune for å gjennomføre en spørreundersøkelse og kartlegging av landbruket i kommunen. Arbeidet har vært en del av prosjektet «Framtidslandbruket i Ørland» som Ørland Bondelag, Ørland kommune og Ørland Sparebank står bak. En viktig bakgrunn for prosjektet er utbyggingen av Ørland hovedflystasjon og den påvirkning dette har på ørlandslandbruket. Rapporten oppsummerer resultater fra spørreundersøkelsen og diskuterer mulige utviklingstrekk for landbruket i lys av dette. Lars Rønning har stått for gjennomføring av spørreundersøkelsen og skriving av rapporten.

Trondheim, mars 2013

Sammendrag

«Framtidslandbruket i Ørland» er et lokalt landbruksutviklingsprosjekt som Ørland Bondelag, Ørland Sparebank og Ørland kommune står bak. Bakgrunnen er arealbruksendringer og samfunnsendringer som følge av planene for Ørland hovedflystasjon. Dette vil påvirke landbruksnæringa, og målet med prosjektet er å skape økt aktivitet og verdiskaping i næringa gjennom å skape optimisme og framtidstru, styrke rekrutteringen til næringa og øke kompetansen blant aktørene i og rundt landbruket. Ørland er en landbrukskommune der over 60 prosent av arealet er dyrket mark. Korn og melkeproduksjon dominerer. Trenden siste ti år har vært kraftig strukturrasjonalisering i melkeproduksjonen, men også nedgang i totalproduksjonen. Melkeproduksjon erstattes av økt kornproduksjon. Dette er en produksjonsendring som gir mindre sysselsetting og verdiskaping i landbruket.

Norsk senter for bygdeforskning har gjennomført en spørreundersøkelse blant aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendommer i Ørland for å bidra med et kunnskapsgrunnlag for videre utviklingsarbeid for landbruket. 88 aktive gårdbrukere og 45 passive eiere svarte på undersøkelsen. Dette tilsvarer en samlet svarprosent på 59. Undersøkelsen omhandlet spørsmål om gården, gårdsdrifta, framtidsplaner, hverdagen som bonde og husholdstilpasninger med hensyn til arbeidsinnsats og inntektskilder. Undersøkelsen ble designet for å kunne sammenligne Ørland med Bygdeforsknings nasjonale undersøkelse «Trender i norsk landbruk».

Gårdsdrifta gir varierende næringsinntekt, noe som er naturlig med varierte driftsformer og driftsomfang. 29 prosent av bøndene i Ørland har ei næringsinntekt fra jordbruk over 300 tusen kroner, og en større andel bønder i Ørland kan leve av landbruksproduksjonen sammenlignet med landet for øvrig. Sammenstilling av næringsinntekt fra jordbruket med arbeidsinnsats på gården antyder at lønnsomheten varierer mye og er lav på mange gårdsbruk.

Det er flere som mener det økonomiske resultatet fra jordbruket har utviklet seg negativt siste fem år (40 %) enn som mener utviklingen har vært positiv (30 %). Med hensyn til de neste fem år er det bare 24 prosent som tror utviklingen vil bli positiv. Ut fra svar på spørsmål om sannsynlige endringer i gårdsdrifta neste fem år kan vi utlede en fortsatt strukturrasjonalisering. 32 prosent svarer at produksjonsøkning er sannsynlig, og omtrent like mange ser for seg produksjonsnedgang eller avvikling. Det er få som satser på alternative strategier som videreføring av lokalmat eller satsing på tilleggsnæringer.

Melkeproduksjon er den viktigste landbruksproduksjonen i Ørland, særlig med tanke på sysselsetting og verdiskaping. Omtrent 90 prosent av familienes arbeid i jordbruket legges ned på bruk med melk som viktigste produksjon. I tillegg til å kreve mye arbeid, kjennetegnes melkeproduksjonsbrukene av store investeringer og høyt gjeldsnivå. Da

er det også naturlig at disse bøndene henter større inntekt fra jordbruket enn bønder i andre produksjoner. Arbeidsintensiv produksjon gjør melkebøndene mer avhengig av gode avløserordninger, men status er at de er mindre tilfreds med ferie og fritid enn andre. Mer foruroligende er det at man finner samvariasjon mellom melkeproduksjon og antatt produksjonsnedgang neste fem år. Dette kan bety at trenden med overgang fra melk til kornproduksjon fortsetter.

Rekruttering er en av de store utfordringene. Nesten 30 prosent ser det som sannsynlig at de blir pensjonist i løpet av fem år, og bare 40 prosent av de som selv antar de vil slutte som bonde innen fem år vurderer det som sannsynlig at noen kommer til å drive gården videre. En nærmere analyse av faktorer som påvirker sannsynligheten for videre drift, viser at gårdens størrelse påvirker hvor attraktivt det er å overta. Videre vurderer bønder som opplever problemer med å skaffe nødvendig avløsning, og de som sjøl har opplevd det som en plikt å drive gården videre, det som mindre sannsynlig at gården drives videre.

Trivselen som bonde er avgjørende både for de som skal overta og de som allerede driver i landbruket. Landbruksinteresse, ønske om å bo på bygda, ønske om å være selvstendig, og ønske om å skape et godt oppvekstmiljø for egne barn er viktige motivasjonsfaktorer for bønder i Ørland, noe de deler med bønder over hele landet. Det bøndene er minst tilfreds med, er inntekta fra gårdsdrifta og dernest muligheten for ferie og fritid. Mest tilfreds er de med boforholdene. Bønder i Ørland er gjennomgående mer tilfreds enn bønder i landet for øvrig. Meningsfylt og interessant arbeid, godt fagmiljø og gode naboer er trivselsfaktorer flest ørlandsbønder trekker fram, mens lav inntekt og mye arbeid, utarming av fagmiljøet og flystøy trekker i negativ retning for trivselen.

Gårdshusholdene kombinerer arbeid og inntekt fra flere kilder. Der det drives landbruksproduksjon kom 36 prosent av inntekta fra landbruk. Resten av inntekta kom fra arbeid og næring i privat sektor utenom landbruk (37 %), arbeid i offentlig sektor (16 %), og kapitalinntekter, trygder eller pensjoner (11 %). Gårdshushold der det ikke drives landbruksproduksjon erstatter jordbruksinntekt i hovedsak med inntekt fra offentlig sektor og kapitalinntekter, trygder og pensjoner. Gjennomsnittlig husholdsinntekt er beregnet til 572 tusen kroner. Kontrollert for hushold med enslige og partnere er inntekta per partner 27 600 kroner høyere blant passive eiere enn blant aktive bønder.

I begge grupper oppfatter nær halvparten at husholdsinntekta har utviklet seg i positiv retning siste fem år. Med hensyn til de neste fem år tror imidlertid bare en tredjedel av aktive bønder at husholdsinntekta vil utvikle seg positivt, mens blant passive eiere er det over halvparten som tror på positiv utvikling.

Ørland hovedflystasjon med vedtatte utbyggingsplaner skaper spesielle forutsetninger og utfordringer for landbruket. 20 prosent oppgir at gårdstunet ligger inntil ca. en kilometer fra flyplassgjerdet. 7 av de som svarte på undersøkelsen oppgir at de har mistet jord de siste fem årene, og 27 er kjent med utbyggingsplaner som berører

eget eller leid jordbruksareal. 24 eiere av gårdsbruk oppgir at de har areal egnet for nydyrking, men dette er i stor grad andre enn de som forventer arealpress. Generelt er holdningen blant bønder i Ørland at flyplassutbyggingen får negative konsekvenser for gården og mulighetene i gårdsdrifta, men at det gir nye inntektsmuligheter utenfor gården. Det er få som ser nye muligheter for gårdsdrifta og andre næringer som følge av nye Ørland hovedflystasjon.

Konklusjonen fra denne kartleggingen av landbruket i Ørland er at tiltak er nødvendig om man vil nå målene med framtidslandbruksprosjektet. Melkeproduksjonen står sterkt, men er sårbar for arealpress og konkurranse om arbeidskrafta. Rekruttering til landbruket blir en spesiell utfordring og oppgave de neste årene, og i dette arbeidet må en evne å snu oppfatningen om at Ørland hovedflystasjon bare gir negative konsekvenser for landbruket. Det må fokuseres mer på nye muligheter både for landbruksproduksjonen og andre bygdenæringer der gården kan være et ressursgrunnlag.

Summary

«Future Agriculture in Ørland» is a local agricultural development project organized and financed by Ørland Bondelag (Farmers union), Ørland Savings Bank and Ørland municipality. The background for the project is land use changes and social changes as a result of the development plans for the national Ørland Air Base. This will affect the agricultural industry, and the goal of the project is to increase activity and value creation within the industry by creating more optimism, strengthen recruitment to agriculture and increase competence.

Ørland is a farming community where over 60 percent of the land is cultivated. Grain and dairy are dominating productions. The trend the last decade has been strong structure rationalization in dairy production, but also a decline in total production of milk. Dairy is replaced by increased grain production. This is a change in production, resulting in less employment and lower value creation in agriculture.

Norwegian Centre for Rural Research (CRR) conducted a survey among active farmers and passive farm-owners in Ørland, to provide a knowledge base for further development of agriculture. 88 active farmers and 45 passive farm-owners responded to the survey. This represents an overall response rate of 59. The survey covered questions about the farm, farming, future plans, life as a farmer and household adaptations with regard to labor and income sources. The study was designed to compare Ørland with the national survey «Trends in Norwegian agriculture», also conducted by CRR.

Farm profit varies greatly and provides varying household income, which is natural with a variety of production types and size. 29 percent of farmers in Ørland have an agricultural income over NOK 300,000, and a larger proportion of farmers in Ørland can live on agricultural production compared to the country average. Comparison of farm profit with labor input on the farm suggests that profitability varies widely and is low on many farms.

There are more farmers who believe that the economic results of agriculture has declined the last five years (40%), than those who believe development has been positive (30%). With regard to the next five years, only 24 percent expect that the economic development in farming will be positive.

Based on questions about likely changes in farming the next five years we can derive that structural rationalization will continue. 32 percent responded that production is likely to increase, though about as many envisages production decrease or discontinuation. There are few who turn to alternative strategies of local food processing or investment in additional businesses.

Dairy production is the main agricultural production in Ørland, particularly in terms

of employment and value creation. About 90 percent of families' workload in agriculture is carried out on farms with dairy as the main production. In addition to requiring a lot of work, dairy farms are characterized by large investments and high debt levels. It is therefore natural that these farmers receive more income from agriculture than farmers in other productions. Labour-intensive production makes dairy farmers more reliant on hired labor and substitution schemes, but status is that they are less satisfied with their opportunities for time off than others. A greater worry is the fact that one finds correlation between milk production and expected production decline over the next five years. This could mean that the trend of transition from dairy to grain production continues.

Recruitment is one of the major challenges. Almost 30 percent see it as likely that they will retire within five years, and only 40 percent of those who assume they quit farming within five years, consider it likely that someone is going to continue to operate the farm. A closer analysis of the factors that affect the likelihood of continued operation shows that farm size affects how attractive it is to take over. Furthermore, farmers who experience difficulty in obtaining the necessary detachment, and those who have themselves experienced it as a duty to continue farming, project a lower probability that the farm operation will be continued.

Job satisfaction is crucial both for those who will take over and those already engaged in agriculture. Interest in agriculture, desire to stay in the rural area, the desire to be independent, and desire to create a good environment for their children are important motivators for farmers in Ørland, which they share with farmers across the country. The farmers are least satisfied with the income from farming and secondly the opportunity for leisure. They are most satisfied with their living conditions. Farmers in Ørland are consistently more satisfied than farmers elsewhere in the country. Meaningful and interesting work, a good professional environment and good neighbors are satisfaction factors cited by most Ørland farmers, while low income, heavy workload, depletion of the professional environment and aircraft noise have negative impact on satisfaction.

Farm households combine work and income from multiple sources. Households with agricultural production collect 36 percent of household income from farming. The rest of the income come from employment and business in the private sector outside agriculture (37%), employment in the public sector (16%), and capital income, social security benefits or pensions (11%). Farm households without agricultural production replace agricultural income mainly with income from the public sector and capital income, social security and pensions. Average household income is estimated to NOK 572,000. Controlling for single person households versus couples, income per partner is NOK 27,600 higher in households of passive farm-owners than among active farmers.

In both groups almost 50 percent perceive that the household income has developed positively during the last five years. With regard to the next five years, however, only

a third of active farmers think that household income will develop positively, while among passive owners more than half believe in progress.

Ørland Air Base with approved development plans creates special conditions and challenges for agriculture. 20 percent of the respondents report that their farm-yard is located approximately one kilometer from the airport fence. 7 respondents have lost ground over the last five years, and 27 are familiar with development plans which affect private or rented farmland. 24 owners of farms have land suitable for cultivation, but this is to a large extent other farmers than those who expect to lose land. The general attitude among farmers in Ørland is that the airbase development will have negative consequences for the farm and opportunities in farming, while it may provide new employment opportunities outside the farm. There are few who see new opportunities for farming and other industries as a result of new Ørland Air Base.

The conclusion from this agricultural survey in Ørland is that political action is necessary in order to reach the objectives of the project "Future agriculture in Ørland". Dairy production stands strong, but is vulnerable to loss of farmland and increased competition for labor. Recruitment to agriculture is a particular challenge and task for the next few years. In this work, it is crucial to reverse the perception that Ørland Air Base only has negative consequences for agriculture. There must be more focus on new opportunities for agricultural production and other rural businesses opportunities.

Innhold

Forord	3
Sammendrag	5
Summary	9
Tabeller	15
Figurer	17
1 Innledning	19
1.1 Om landbruket i Ørland.....	19
1.2 Faglige perspektiver	22
1.2.1 Bedriften	22
1.2.2 Bonden.....	23
1.2.3 Gårdshusholdet	24
1.3 Oppbygging av rapporten.....	25
2 Datamateriale	27
2.1 Utvalget	28
2.1.1 Hvem som har svart.....	28
2.1.2 Gården	30
2.1.3 Gårdsdrifta	31
2.2 Sammenligning med nasjonale data	32
3 Resultater	35
3.1 Landbrukets tilstand	35
3.1.1 Økonomien i gårdsdrifta	35
3.1.2 Yrkesidentitet, deltidsjordbruk og kompetanse.....	38
3.1.3 Arbeidsinnsats på og utenom gården	40
3.1.4 Annen næring.....	42
3.1.5 Husholdets økonomi.....	44
3.1.6 Tilstand på maskiner og bygninger.....	46
3.2 Hverdagen som bonde	47
3.2.1 Motivasjon for å være gårdbruker	48
3.2.2 Ønsket arbeidssituasjon	48
3.2.3 Motivasjonsfaktorer og tilfredshet med forhold på og utenfor gården	49
3.3 Utvikling.....	53
3.3.1 Endringer i gårdsdrifta.....	54
3.3.2 Forventning til økonomisk utvikling.....	56
3.3.3 Rekruttering.....	58

3.3.4	Tiltak lokalt.....	60
3.4	Ørlandslandbruket i endring.....	61
4	Diskusjon.....	67
4.1	Melkeproduksjon.....	67
4.2	Rekruttering.....	69
4.3	Ørland spesielt.....	72
5	Konklusjon.....	75
	Referanser.....	77

Tabeller

Tabell 1-1: Produksjonstilskuddsstatistikk for 2003-2012. Kilde: www.slf.dep.no	20
Tabell 2-1: Antall aktive gårdbrukere og passive eiere av landbrukseiendommer, antall svar og svarprosent.	28
Tabell 2-2: Antall og fordeling etter kjønn blant aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom.	28
Tabell 2-3: Gjennomsnittlig alder blant aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom.	29
Tabell 2-4: Utdanning blant aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom.	29
Tabell 2-5: Antall og fordeling etter sted for oppvekst blant respondentene og dennes eventuelle ektefelle eller samboer.	30
Tabell 2-6: Antall og fordeling etter gårdens jordbruksareal blant aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom.	31
Tabell 2-7: Størrelsen på jordbruksarealet som drives av gårdbrukerne i Ørland.	32
Tabell 2-8: Andel driftsenheter fordelt på ulike hovedproduksjoner på gården. Sammenligning mellom Ørland og et nasjonalt utvalg.....	33
Tabell 2-9: Andel driftsenheter fordelt på bruksstørrelse målt i dekar driftsareal. Sammenligning mellom Ørland og et nasjonalt utvalg.....	33
Tabell 3-1: Netto næringsinntekt fra jord- og skogbruk. Sammenligning med et nasjonalt utvalg.	35
Tabell 3-2: Netto næringsinntekt fra jord og skogbruk i 2011 sammenstilt med familiens arbeidsinnsats i gårdsdrifta.	36
Tabell 3-3: Antall og andel av aktive bønder i Ørland etter vurdering av gjeldsnivå i forhold til omfanget av gårdsdrifta. Sammenligning mellom Ørland og et nasjonalt utvalg.....	37
Tabell 3-4: Antall aktive bønder etter yrkesidentitet og antall timer lønnsarbeid utenom gården.....	38
Tabell 3-5: Antall blant aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom som driver annen næringsvirksomhet utenom landbruk etter hvem som har hovedansvar for virksomheten.	42
Tabell 3-6: Antall aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom med eiendom og rettigheter innenfor verneområder.	43
Tabell 3-7: Gjennomsnittlig nettoinntekt i husholdet blant aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom.....	44
Tabell 3-8: Endring i husstandens totale økonomiske situasjon blant aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom.	45
Tabell 3-9: Standarden på brukets driftsbygninger og maskinpark.	47
Tabell 3-10: Ønsket arbeidssituasjon hvis man kunne velge fritt uten å ta økonomiske hensyn, blant aktive bønder og passive eiere av	

	landbrukseiendom. Sammenligning med nasjonalt utvalg.....	49
Tabell 3–11:	Faktorer som motiverer til å fortsette som bonde. Frekvens og prosent av alle aktive bønder.....	51
Tabell 3–12:	Faktorer som reduserer motivasjonen til å fortsette som bonde. Frekvens og prosent av alle aktive bønder.....	52
Tabell 3–13:	Antatte endringer i arealet dyrka mark som gården disponerer de neste fem årene. Antall blant aktive bønder og blant bønder som antar at de vil øke produksjonen de neste fem årene.	55
Tabell 3–14:	Antall og andel av aktive bønder ut fra forventet utvikling av økonomisk resultat fra gårdsdrifta de neste 5 årene. Sammenligning med et nasjonalt utvalg.	56
Tabell 3–15:	Antall og andel av aktive bønder og passive eiere ut fra forventet utvikling i husholdets økonomi de neste 5 årene. Sammenligning med et nasjonalt utvalg.	57
Tabell 3–16:	Betydningen av ulike faktorer for at egne barn ikke vil overta drifta av gården. (n=39).	59
Tabell 3–17:	Antall og andel blant aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom etter vurdert sannsynlighet for at egne barn eller nære slektninger vil overta gården.	60
Tabell 3–18:	Antall og andel av aktive bønder etter type forslag til lokale tiltak for å styrke landbruket i Ørland.	61
Tabell 3–19:	Antall aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom i forhold til arealpress, samt nydyrkingsmuligheter.	62
Tabell 3–20:	Holdninger til jordvern. Andel blant aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom etter enighet i påstander om jordvern.	63
Tabell 3–21:	Positive og negative erfaringer og forventninger til Ørland hovedflystasjon.	64
Tabell 3–22:	Kategorisering av utsagn om positive og negative konsekvenser man tror vil følge av den planlagte kampflybasen.	65
Tabell 4–1:	Faktorer som viser samvariasjon med melkeproduksjon som hovedproduksjon på gården. Logistisk regresjon.....	68
Tabell 4–2:	Logistisk regresjon av sannsynlighet for videre drift etter at dagens bruker slutter, på strukturelle og subjektive forklaringsvariabler.	70

Figurer

Figur 1-1:	Relativ utvikling i antall tilskuddsenheter. 2003 er satt til 100.....	21
Figur 3-1:	Aktive bønders subjektive vurdering av egen kompetanse og opplevd dekning av behov for faglig oppdatering.....	39
Figur 3-2:	Arbeidsinnsats i gårdsdrifta. Fordeling.....	40
Figur 3-3:	Arbeidsinnsats i lønnet arbeid utenom gården. Frekvens.....	41
Figur 3-4:	Prosentfordeling av husholdets samlede nettoinntekt blant aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom.	45
Figur 3-5:	Betydningen av ulike faktorer for valget om å være gårdbruker. 1=ingen betydning; 4=stor betydning. Sammenligning mellom Ørland og nasjonalt utvalg. * angir at gjennomsnittet i Ørland er signifikant forskjell fra landsgjennomsnittet.	48
Figur 3-6:	Tilfredshet med forhold på og utenfor gården. 1=svært utilfreds; 10=svært tilfreds. Sammenligning mellom Ørland og et nasjonalt utvalg. * angir at gjennomsnittet i Ørland er signifikant forskjell fra landsgjennomsnittet.	50
Figur 3-7:	Andel av bøndene i Ørland som oppfatter følgende utviklingstrekk som sannsynlig de neste fem årene. Sammenligning mellom Ørland og et nasjonalt utvalg. * angir at gjennomsnittet i Ørland er signifikant forskjell fra landsgjennomsnittet.	53
Figur 3-8:	Gårdbrukerens vurdering av sannsynlighet for at noen vil drive gården videre etter at de selv slutter som bonde, gruppert etter hvor mange år fra i dag de selv vil drive gården.	58
Figur 3-9:	Avstand fra gårdstunet til flyplassgjerdet. Akkumulert andel av respondentene.	62

1 Innledning

Denne rapporten er resultatet av en kartlegging av landbruket i Ørland, og rapporterer svar fra en spørreundersøkelse til samtlige aktive bønder i kommunen, samt eiere av landbrukseiendommer der drifta er nedlagt. Kartlegginga er en del av prosjektet «Framtidslandbruket i Ørland», som ønsker å se nærmere på utviklingen av ørlandslandbruket i lys av arealbruksendringer og samfunnsendringer som vil følge av utbyggingsplanene for Ørland hovedflystasjon (ØHF). Disse endringene skaper utfordringer for landbruket, og overordnede mål med prosjektet er å skape økt aktivitet og verdiskaping i næringa. Å dyrke fram positivitet og framtidstru, samt tiltak for rekruttering og økt kompetanse er definert som viktige delmål i dette arbeidet. Ørland har vært og framstår fortsatt som en landbrukskommune, med over 60 prosent av landarealet som dyrket mark. En samfunnsendring som forventes å følge av nye ØHF er et større arbeidsmarked og i første omgang et underskudd på arbeidskraft som kan gjøre det attraktivt for bønder å øke arbeidsinnsatsen utenfor gården. Lav arbeidsfortjeneste er en av landbrukets store utfordringer, og attraktive tilbud utenfor gården kan føre til at arbeidsintensive produksjoner legges ned og erstattes av produksjoner som krever mindre arbeidsinnsats, eller landbruksproduksjonen legges ned til fordel for lønnsarbeid.

Hensikten med spørreundersøkelsen har vært å kartlegge hvilke planer bønder på Ørlandet har de nærmeste årene, samt å få en oversikt over deres ressurser og muligheter. Undersøkelsen har videre kartlagt motivasjons- og trivselsfaktorer knyttet til bondeyrket. I tillegg til aktive bønder er også landbrukseiendommer hvor det ikke er aktiv drift kartlagt med hensyn til planer for videre eierskap, bosetting på eiendommen, bruk av jorda, tilstand på jord og bygninger og holdninger til bruksendring, inkludert nedbygging av landbruksjord. Målet med undersøkelsen er å gi et kunnskapsgrunnlag for iverksetting av målretta tiltak som kan lede til målene for «Framtidslandbruket i Ørland».

1.1 Om landbruket i Ørland

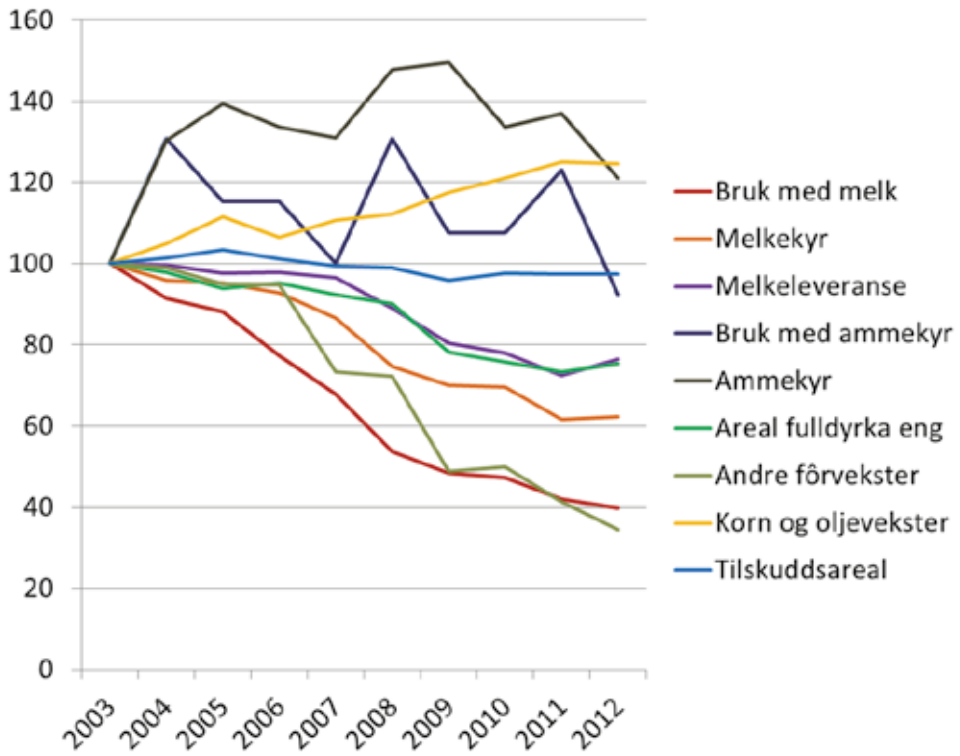
Et bakteppe for dette prosjektet, som for de fleste landbruksutviklingsprosjekter, er en pågående strukturrasjonalisering i retning av færre og større driftsenheter i landbruket. Det blir færre yrkesutøvere men tilnærmet like stor produksjon. Produksjonstilskuddsstatistikken viser utviklingen i antall driftsenheter som søker tilskudd, og dyre- og arealenheter det søkes tilskudd for. Det søkes tilskudd for det aller meste av landbruksproduksjonen i Norge, og derfor er dette en god målestokk på utviklingen. Her gjengis ei tiårs utvikling for Ørland. Tabell 1.1 viser faktiske tall for de viktigste produksjonene i kommunen.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bruk med melkekyr	93	85	82	72	63	50	45	44	39	37
Bruk med ammekyr	13	17	15	15	13	17	14	14	16	12
Bruk med sau	9	9	9	6	7	8	8	9	8	10
Bruk med avlspurker	2	2	2	2	1	1	1	1	1	2
Bruk med slaktegris	4	4	3	2	2	2	3	2	2	8
Bruk med verpehøner	8	6	4	2	3	5	4	7	9	8
Bruk med slaktekylling	1	1	2	2	2	3	2	2	2	3
Bruk med ender, kalkuner, gjess til slakt	1	2	1	1	1	2	3	2	3	3
Bruk med hvete	0	0	14	4	1	4	7	5	3	3
Bruk med bygg	111	116	117	112	107	106	103	102	99	98
Bruk med havre	47	47	40	38	35	39	41	34	36	39
Melkekyr	1973	1894	1880	1832	1708	1472	1383	1373	1217	1231
Melkeleveranse (1000 liter) ¹⁾	10 237	10 210	9 994	10 030	9 880	9 108	8 226	7 984	7 429	7 817
Ammekyr	119	155	166	159	156	176	178	159	163	144
Sau over 1 år	252	285	215	154	196	220	269	265	301	317
Avlspurker	70	69	65	67	21	21	24	24	21	21
Slaktegris	538	690	563	658	608	428	594	558	492	398
Verpehøns	5364	5551	531	5019	7535	7096	2104	6110	5809	6577
Slaktekylling	12000	12000	11393	11694	11423	12076	11526	12017	11513	0
Ender, kalkuner, gjess	1870	4115	3750	7906	4248	4245	4173	8441	7710	6842
Sum tilskuddsareal	67256	68275	69487	68069	66823	66561	64565	66676	65594	65475
Fulldyrka eng til slått og beite	19843	19425	18623	18885	18337	17887	15504	15035	14572	14938
Overflatedyrka jord og innmarksbeite	2260	2253	2200	2319	1968	1829	1849	1962	1769	1869
Andre grovførvekster	3333	3298	3170	3157	2447	2411	1630	1667	1380	1152
Hvete	0	0	650	129	30	179	278	153	295	304
Bygg	14121	15755	16917	16618	17061	16699	17019	18733	19086	18769
Havre	3393	2765	2130	2089	2581	3008	3544	2478	2776	3070
Sum korn og oljevekster	17757	18650	19827	18923	19672	19923	20882	21490	22187	22143

¹⁾ Kilde: Tine Midt-Norge.

Tabell 1–1: Produksjonstilskuddsstatistikk for 2003-2012. Kilde: www.slf.dep.no

Tabell 1-1 viser at det skjer store endringer på enkelte tilskuddsområder, mens det er relativt stabilt på andre. For en bedre visualisering av utviklingen er deler av tabell 1-1 vist grafisk i figur 1-1 i form av relative tall med utgangspunkt i 2003.

Figur 1-1: Relativ utvikling i antall tilskuddsenheter. 2003 er satt til 100.

Den mest dramatiske nedgangen finner vi i antall driftsenheter med melkeproduksjon. Her er antallet i dag bare 40 prosent av hva det var i 2003. Det kan være noen sammenslåinger i samdrifter, men etter antallet har 6 av 10 melkeprodusenter sluttet siden 2003. Nedgangen var spesielt stor mellom 2005 og 2008 og har flatet litt ut de siste årene. Melkebrukene har økt i besetningsstørrelse, slik at antall melkekyr har gått mindre ned enn antall bruk med melk. Produksjonen per bruk har altså økt. Men det totale antall melkekyr er redusert og utgjør nå vel 60 prosent av antallet i 2003. Avdråttene per ku har også økt, men ikke så mye at totalproduksjonen er uendret. Tall fra Tine over melkeleveranse i samme tiårsperiode viser at totalproduksjonen av melk har gått ned i Ørland med nesten 25 prosent.

Kurven for melkeleveranse er stort sett sammenfallende med kurven for areal fulldyrka eng og viser en overgang bort fra grovfôrbasert husdyrproduksjon. Det som har erstattet grovfôrbasert husdyrhold er økt korndyrking. Kornarealet har økt med 25 prosent og dette er tilnærmet like mye som engarealet har falt. Strukturrasjona-

liseringa i melkeproduksjonen sammenfaller også med mer ensidig grovfôrdyrking. Arealet med andre grovfôrvekster utenom eng og beite har falt til en tredjedel av 2003 nivået og utgjør nå ca. 7 prosent av fulldyrket grovfôrareal. Dette kan ha sammenheng med at dette er mer arbeidskrevende fôrproduksjon som rasjonaliseres bort i større driftsenheter. Samlet tilskuddsareal har falt med 2,6 prosent siden 2003.

Antall bruk med ammekyr har svingt noe i siste tiårsperiode, men ligger på omtrent samme antall nå som for ti år siden. Besetningene har derimot økt noe slik at totalt antall ammekyr har økt.

1.2 Faglige perspektiver

Utviklingen i landbruket kan belyses gjennom ulike faglige perspektiver. Bedriftsøkonomisk teori sier noe om landbruksproduksjonen som næringsvirksomhet med tilpasninger til interne ressurser og eksterne rammebetingelser. Her er bedriften det primære analysenivået og lønnsomhet det mest sentrale resultatmålet. Vi kan også se landbruksproduksjonen fra bondens ståsted. Dette blir et aktørperspektiv og skiller seg fra bedriftsperspektivet ved at personlige mål og interesser har innflytelse på valg av strategier og handlinger, og disse interessene har ikke alltid størst mulig bedriftsøkonomisk resultat som mål. Videre er bonden del av en gårdshusholdning og husholdøkonomi som i mange tilfeller baseres på flere næringer og inntektskilder. Husholdsperspektivet er nyttig for å forstå disponeringer i gårdsdrifta som av og til bryter med bedriftsøkonomisk rasjonalitet, men som likevel bidrar til familiens samlede målsettinger.

1.2.1 Bedriften

Her gir teoriene anbefalinger for hvordan bedriften kan utnytte egne ressurser på en best mulig måte for å skape overskudd. Overskudd skapes ved at bedriften handler og samhandler med eksterne aktører. Derfor må bedriftens ressurser brukes som et ledd i bedriftens strategiske tilpasning i forhold til konkurrenter, markedet og offentlige myndigheter. I jordbruket kjenner vi igjen dette som valg av produksjon og produksjonsomfang ut fra gården og gårdbrukerens forutsetninger, avsetningsmuligheter og betingelser, tilskuddsordninger og ulike reguleringsbestemmelser. Konkurrenter er ikke tatt med her, fordi organiseringen av landbrukets verdikjeder gjør at bønder i liten grad konkurrerer med hverandre direkte i markedet. Til tross for dette kan bedriftsøkonomiske teorier om hvordan bedriften skaffer seg konkurranseevne overføres til landbruksproduksjon. For volumproduksjonen som utgjør størstedelen av landbruksproduksjonen er inntektssiden i stor grad bestemt av de økonomiske betingelsene som jordbruksavtalen setter. Tilpasning til prisvariasjon gjennom året og kvalitetstillegg er mulighetene for å påvirke inntekta. Denne situasjonen er lik markeder for homogene produkter hvor det er vanskelig å konkurrere på ulik kvalitet. Slike markeder domineres av priskonkurranse og den som har de laveste kostnadene, eller er kostnadsleder (Porter, 1980), oppnår størst konkurranseevne. Slik er det også i jordbruket. Den som har de laveste kostnadene får størst overskudd og

har best evne til å tåle økte effektivitetskrav. De som har for høye kostnader taper i denne konkurransen og må avvikle eller akseptere lav fortjeneste på egen kapital og arbeidsinnsats.

Stordriftsfordeler er en nøkkel til å redusere kostnadene per produsert enhet og ny teknologi gjør det mulig å drive stadig større uten å øke arbeidsomfanget. Dette medfører en rasjonalisering gjennom stordrift – derav begrepet strukturrasjonalisering. Opprinnelig bruksstørrelse, eiendomsstruktur og andre naturgitte betingelser kan gjøre at mange, og stadig flere, har problemer med å hente ut ytterligere stordriftsfordeler. For noen snur fordelene til ulemper som følge av blant annet stor andel leiejord og lange transportavstander. Bedrifter, inkludert landbruksbedrifter, som ikke kan konkurrere på pris med en kostnadslederstrategi anbefales i teorien å søke andre konkurransemidler.

Produktdifferensiering er et middel for å komme bort fra ren priskonkurranse (Reinert, 1997). I landbruket er dette et middel for å kunne gjøre noe med inntektsida og å gjøre lønnsomheten litt mindre avhengig av kostnadssida. Dette har vært bakgrunnen for politiske satsinger på småskala og lokal matproduksjon. Økt foredling gir økte muligheter for differensiering av produktene og utvikling av matspesialiteter som kan oppnå høyere pris. Egen markedsføring og eventuelt salg direkte til forbruker gir i tillegg mulighet til å skreddersy produktkvaliteter tilpasset definerte kundegrupper. Alt dette er strategier for å flytte konkurransen bort fra pris og over på produktkvalitet og kundefokus (Porter, 1980).

Den store utfordringen med disse strategiene er å oppå en tilstrekkelig merpris til å dekke høye råvarekostnader, og i tillegg relativt høye foredlings-, distribusjons- og salgskostnader i en småskala produksjon. Etter hvert som stadig flere starter opp og tilbyr matspesialiteter vil det også oppstå en viss priskonkurranse i dette markedet. I tillegg vil de store aktørene i markedet reagere på økt etterspørsel etter spesialmatprodukter ved å tilby egne serier og merkevarer med håndverkspregede produkter av høy kvalitet, noe som vil øke priskonkurranse også i dette markedssegmentet. Småskala produsenter kan derfor ikke glemme kostnadssida selv om de satser på en differensieringsstrategi. De må snarere forsøke å kombinere differensierings- og kostnadslederstrategier (Murray, 1988).

1.2.2 Bonden

På gårdsbruk er bonden oftest både eier, bedriftsleder og den som utfører mye av arbeidet. Dette er ulike roller, men gjerne samme aktør. Dermed oppstår ingen interessekonflikt mellom ulike aktører slik bedriftsøkonomien er opptatt av i forholdet mellom eier og ansatt ledelse. Interessekonflikter kan imidlertid oppstå i forholdet mellom bonden og andre samfunnsinteresser, og mellom dagens gårdbruker og framtidige generasjoner av eiere og gårdbrukere. Dette handler om forvaltning av gårdens ressurser ut fra kortsiktig egeninteresse, eller i et langsiktig perspektiv som også tar hensyn til andre samfunnsinteresser og framtidige generasjoner. Undersøk-

elser blant norske gårdbrukere viser at forvaltning av gården i forhold til framtidige generasjoner og andre samfunnsinteresser vurderes som viktig. For eksempel viser en nylig studie at sauebønder vurderer det som minst like viktig å bidra til å oppfylle denne forvalterrollen som å nå egne økonomiske mål (Flaten og Rønning, 2011). I tillegg til mål om god forvaltning kan bondens mål være sammensatt og ofte avvike fra rent bedriftsøkonomiske mål om økonomisk avkastning. En lang rekke målsettinger kan ha betydning, og mange av disse er såkalte ikke-økonomiske mål. Interesse for yrket, mål om å være selvstendig næringsdrivende framfor lønnsarbeider, og ønske om å forvalte slektsgården er eksempler på slike mål. Når mange bønder fortsetter i yrket til tross for lav inntekt kan slike mål være en medvirkende forklaring.

Med bonden som utgangspunkt kan vi også se på andre aktiviteter og oppstart av ny næringsvirksomhet. Parallelt med den politiske oppfordringen til mer lokal foredling og salg av gårdsprodukter, oppfordres gårdbrukere til å utnytte egne og gårdens ressurser i nye former for næringsvirksomhet. Lenge har dette blitt kalt tilleggsnæring ut fra en forestilling om at det kan skapes biinntekter av ledige ressurser. Leiekjøring med landbruksmaskiner er eksempel på en slik tilleggsnæring som kan utnytte ledig maskinkapasitet.

Fra et entreprenørskapsperspektiv er det ikke avgjørende om en næring er hovednæring eller tilleggsnæring. Det er mulighetene til å etablere lønnsom næringsvirksomhet som utnyttes. Ledige ressurser kan utgjøre et grunnlag, men det må samtidig eksistere markedsmuligheter som gjør at disse ressursene kan utnyttes på en lønnsom måte (Eckhardt og Shane, 2003). Er markedsmulighetene gode kan vekst av eksisterende virksomheten være mer lønnsomt enn å lete etter nye virksomhetsområder. Det som har vært en tilleggsnæring kan da fort bli en hovednæring. Eksempelvis ser vi at mange som driver leiekjøring i landbruket kjøper maskiner ut fra dette formålet, og at det ikke lenger er ei næring som drives som et tillegg til landbruksvirksomheten. Mange henter også større inntekter fra «tilleggsnæringa» enn fra hovedproduksjonen på gården.

1.2.3 Gårdshusholdet

Både fra et bedrifts- og et entreprenørskapsperspektiv er lønnsom næringsvirksomhet en implisitt målsetting. Beslutninger om gårdsdrifta og annen næringsvirksomhet blir tatt av bonden, men ofte i samarbeid med en ektefelle eller partner. I praksis er gårdshusholdet derfor et nyttig analysenivå for å studere beslutninger og disponering av all inntektsgivende aktivitet, investeringer og forbruk. Fra dette perspektivet er samlet husholdsinntekt det sentrale økonomiske målet. Jordbruksinntekt, inntekt fra andre næringer, lønnsinntekt og kapitalinntekter kombineres i ei samlet husholdsinntekt. Mangesysleri er et begrep som ofte brukes om slik allsidig nærings- og inntektsgivende aktivitet, som til sammen gir husholdningen tilfredsstillende inntekt og mulighet til forbruk. En diskusjon går på om gårdshusholdene tvinges til mangesysleri for å skaffe tilstrekkelig inntekt når jordbruksinntektene faller, eller om det er en offensiv strategi for å utnytte nye muligheter (Rønning og Kolvereid, 2006). En konsekvens av beslutninger på husholdsnivå kan være at en virksomhet eller inntektskilde brukes

aktivt for å skaffe inntekter til investering i en annen virksomhet, for eksempel i en oppbyggingsfase. Dette øker tilgjengeligheten til nødvendige ressurser for å iverksette entreprenørskap og utnytte attraktive muligheter. En annen konsekvens kan være mer langsiktig krysssubsidiering av næringer som er begrunnet i andre ikke-økonomiske målsetninger. Hvis for eksempel målet om å drive gården videre står sterkt til tross for dårlig økonomi, kan andre inntektskilder bidra til å gjøre dette mulig selv om det rent økonomisk ville vært mer lønnsomt å avvikle gårdsdrifta og overføre arbeidstid til aktiviteter som gir større avkastning.

1.3 Oppbygging av rapporten

Videre i rapportens kapittel 2 beskrives først datamaterialet som er samlet gjennom spørreundersøkelsen. Informasjon om målgruppene for undersøkelsen, hvor mange og hvem som har svart er viktig for å kunne tolke svarene. Likedan om de som har svart på noen måte skiller seg ut fra de som ikke har svart. Dernext, i kapittel 3, presenteres resultater fra undersøkelsen som tekst, tabeller eller figurer, alt etter hva som er vurdert å gi best informasjon. I kapittel 4 diskuteres noen temaer som oppfattes som spesielt viktig for ørlandslandbruket. Rapporten avslutter med en kortfattet konklusjon om de viktigste utviklingstrekkene og utfordringene ved landbruket i Ørland.

2 Datamateriale

Kartleggingen av landbruket i Ørland ble gjennomført med spørreundersøkelsen «Framtidslandbruket i Ørland». Et spørreskjema med 65 spørsmål om landbrukseiendommen, drifta på gården og forhold knyttet til gårdshusholdet ble sendt til samtlige aktive gårdbrukere i kommunen, og i tillegg til alle eiere av en landbrukseiendom over 25 dekar som ikke selv driver gården. Vi benevner disse heretter for aktive gårdbrukere og passive eiere.

Basert på informasjon fra Ørland kommune ble skjemaet sendt til 138 aktive gårdbrukere og 86 passive eiere i begynnelsen av november 2012. Ørland kommune ved landbrukskontoret bidro til informasjon om undersøkelsen og oppfordring til å svare gjennom varsling på sms, epost og telefon til alle aktive gårdbrukere. Etter to uker var 86 skjema returnert. De resterende 138 ble deretter purret gjennom ny utsending av skjema, og ny varsling fra landbrukskontoret. En siste varsling og oppfordring til å svare ble sendt fra landbrukskontoret i desember med siste frist for å svare 10. desember. Lokal publisitet omkring undersøkelsen og aktiv oppfølging underveis resulterte i en høy svarprosent. Samlet svarprosent for begge gruppene ble 59.

Det var ikke helt samsvar mellom registrene over aktive brukere versus passive eiere, og det respondentene selv rapporterte om landbruksproduksjon. På spørsmål om det i dag drives landbruksproduksjon på gården, er det fire av de som er registrert som aktive gårdbrukere som svarer at drifta er nedlagt, mens fem av de som er registrert som passive eiere svarer at de driver landbruksproduksjon. Årsaker til dette kan være nylig avvikling av produksjonen, eller at produksjonen er under avvikling og respondenten svarer at drifta er nedlagt, mens de fortsatt står registrert som tilskuddsmottaker. Motsatt vei kan det være landbruksproduksjon i liten skala der det ikke søkes produksjonstilskudd, eller at tilskudd søkes gjennom annen enhet som for eksempel en melkesamdrift.

I denne undersøkelsen er det nærliggende å legge mest vekt på hva respondenten selv oppgir med hensyn til landbruksproduksjon. Etter en gjennomgang av svarene på spørsmål om type produksjon, produksjonsomfang, arbeidsinnsats og inntekt fra jordbruket omdefineres to passive eiere til aktive gårdbrukere, mens de fire som oppgir at gård drifta er nedlagt omdefineres til passive eiere.

Med disse korrigeringsene viser tabell 2-1 antall svar og svarprosent for gruppene med aktive gårdbrukere og passive eiere.

Tabell 2–1: Antall aktive gårdbrukere og passive eiere av landbrukseiendommer, antall svar og svarprosent.

	Antall totalt	Antall svar	Svarprosent
Aktive gårdbrukere	136	88	64,7
Passive eiere av landbrukseiendom	88	45	51,1
Sum	224	133	59,4

Det var relativt flere av de aktive gårdbrukerne som svarte på undersøkelsen sammenlignet med passive eiere av landbrukseiendommer. Dette kan skyldes mer aktiv oppfølging overfor aktive brukere gjennom landbrukskontorets sms- og epostvarsling. Det kan også skyldes større interesse blant aktive gårdbrukere for å delta i en undersøkelse om landbruket.

I analyser av datamaterialet er skjevheten i utvalget tatt hensyn til gjennom separat analyse av utvalgene for aktive og passive gårdbrukere. Tabeller og figurer i rapporten rapporterer forskjellige statistiske mål ut fra type data og hva som er vurdert å gi en best framstilling av resultatene. Frekvenser, det vil si antall som har svart, fordeling i prosent og gjennomsnittstall er mest brukt. Der ulike grupper er sammenlignet, for eksempel aktive bønder versus passive eiere av landbrukseiendom, er forskjellen testet statistisk og det rapporteres om forskjellen er signifikant på 5 prosent nivå. Dette vil si at sannsynligheten for at forskjellen er tilfeldig og ikke systematisk, er mindre enn 5 prosent og rapporteres som en p-verdi mindre enn 0,05. T-test og kjikvadrattest er benyttet på henholdsvis kontinuerlige og kategoriske variabler.

2.1 Utvalget

I dette avsnittet beskrives utvalget med hensyn til demografiske variabler som kjønn, alder og utdanning, og i form av data om gården og gårdsdrifta.

2.1.1 Hvem som har svart

Blant de som har svart på undersøkelsen er 85 prosent menn og 15 prosent kvinner. Blant aktive bønder er det kun 9 prosent kvinner, mens det er 27 prosent kvinner blant passive eiere av landbrukseiendommer.

Tabell 2–2: Antall og fordeling etter kjønn blant aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom.

	Aktive bønder		Passive eiere		Totalt	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Menn	79	90,8	32	72,7	111	84,7
Kvinner	8	9,2	12	27,3	20	15,3
Totalt	87	100,0	44	100,0	131	100,0

I gjennomsnitt er de som har svart 54,3 år gamle, med en variasjon mellom 26 og 77 år. Aktive bønder er litt yngre enn passive eiere, men forskjellen er liten og ikke signifikant.

Tabell 2-3: Gjennomsnittlig alder blant aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom.

	n	Gjennomsnitt	St.avvik
Aktive bønder	87	54,25	9,85
Passive eiere	44	56,02	12,06
Totalt	131	54,85	10,63

Ikke signifikant forskjell mellom gruppene. T-verdi 0,90, p-verdi 0,370.

I utvalget samlet er 82,6 prosent gift eller samboende, mens 17,4 prosent er enslig, skilt eller enke/enkemann. 94 prosent har barn. For disse variablene er det ingen signifikant forskjell mellom aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom. Utdanning og utdanningsnivå er vist i tabell 2-4. Det er skilt mellom aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom.

Tabell 2-4: Utdanning blant aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom.

	Aktive bønder		Passive eiere		Totalt		Partners utdanning	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Grunnskole	9	10,2	4	9,3	13	9,9	14	12,7
Videregående (yrkes-/landbruksfag)	52	59,1	18	41,9	70	53,4	42	38,2
Videregående (allmennfag/gymnas)	15	17,0	4	9,3	19	14,5	19	17,3
Universitet/høyskole inntil 4 år	5	5,7	12	27,9	17	13,0	24	21,8
Universitet/høyskole over 4 år	7	8,0	5	11,6	12	9,2	11	10,0
Totalt	88	100,0	43	100,0	131	100,0	110	100,0

Signifikant forskjell mellom gruppene. Kjikvadrat 14,84, p-verdi 0,005.

Når det gjelder utdanning er det en viss forskjell mellom gruppene. Aktive bønder har i større grad yrkes- eller landbruksutdanning, mens passive eiere av landbrukseiendom har noe høyere utdanning. 40 prosent av sistnevnte har høyskole eller universitetsutdanning mens tilsvarende for aktive bønder er 14 prosent. Til høyre i tabell 2-4 er det vist partnerens utdanning. 38 prosent av disse har yrkes- eller landbruksutdanning, mens 32 prosent har høyere utdanning.

45 prosent av utvalget totalt og 53 prosent blant aktive bønder har landbruksfaglig utdanning. De fleste av disse har landbruksutdanning på landbruksskole eller videregående skole. Seks respondenter har landbruksutdanning på høyskole/universitetsnivå.

Tabell 2-5 gir oversikt over respondenten og dennes eventuelle partners oppvekst på gården de nå driver eller eier, på annet gårdsbruk eller på bygda generelt¹. På dette spørsmålet er det små forskjeller mellom aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom.

Tabell 2-5: Antall og fordeling etter sted for oppvekst blant respondentene og dennes eventuelle ektefelle eller samboer.

	Respondenten selv		Ektefelle eller samboer	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Har vokst opp på dette gårdsbruket	86	65,2	6	5,9
Har vokst opp på et annet gårdsbruk	17	12,9	28	27,5
Har vokst opp på bygda, men ikke på et gårdsbruk	22	16,7	47	46,1
Har bodd på bygda bare mindre deler av oppveksten	1	0,8	1	1,0
Har ikke vokst opp på bygda	6	4,6	20	19,6
Totalt	132	100,0	102	100,0

Fordelingen er som forventet. Den som har svart på undersøkelsen, og som vi må anta i de fleste tilfeller er den mest aktive gårdbrukeren, eller den med nærmest tilknytning til gården, har i 65 prosent av tilfellene vokst opp på den gården de nå driver eller eier. Alternativt har de vokst opp på et annet gårdsbruk (13 %), eller på bygda for øvrig (17 %). Bare fem prosent har vokst opp i en by. Flertallet har også funnet en partner med bakgrunn fra gårdsbruk eller bygda, mens vel 20 prosent har en partner med oppvekst i byen.

2.1.2 Gården

Et gårdsbruk fyller mange funksjoner. Det kan være grunnlag for næring og arbeidsplass, og det er bosted og bærer av familiehistorie og tradisjon. 76 prosent av alle gårdsbrukene i Ørland har vært i familiens eie mer enn to generasjoner tilbake. Det er små forskjeller mellom aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom her. De resterende fordeler seg likt på første og andre generasjons eierskap der de selv eller foreldregenerasjonen kjøpte gården.

Gjennomsnittet av de som driver eller eier gården i dag overtok denne i 1989, det vil si 23 års eierskap i gjennomsnitt. Det er ingen forskjell her mellom aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom.

¹ Bygda refererer her til et bygdemiljø, og kan være både den bygda de nå bor i og ei bygd et annet sted.

Tabell 2-6 viser antall respondenter etter størrelse på gårdens jordbruksareal (eid areal) blant aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom.

Tabell 2-6: Antall og fordeling etter gårdens jordbruksareal blant aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom.

Gårdens jordbruksareal i dekar eid areal	Aktive bønder		Passive eiere		Totalt	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
10-19	0	0,0	1	2,3	1	0,8
20-49	1	1,1	13	29,6	14	10,6
50-99	14	15,9	12	27,3	26	19,7
100-249	44	50,0	16	36,4	60	45,5
250-499	28	31,8	2	4,6	30	22,7
500-999	1	1,1	0	0,0	1	0,8
Total	88	100,0	43	100,0	132	100,0

Signifikant forskjell mellom gruppene. Kjikvadrat = 37,54, p-verdi 0,000

Vi finner den største andelen gårdsbruk, 46 prosent, i kategorien 100-249 dekar. 31 prosent av gårdsbrukene er mindre enn dette, mens 24 prosent er større. Ett gårdsbruk har mer enn 500 dekar eid areal.

I størrelsen på gårdsbrukenes areal er det stor forskjell mellom aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom. Det er på de minste brukene at drifta i størst grad er nedlagt. En tredjedel av gårdene til passive eiere er mindre enn 50 dekar og bare 2 bruk (5 prosent) er over 250 dekar. Med ett unntak er eid areal over 50 dekar på alle bruk med aktiv produksjon, og en tredjedel eier areal over 250 dekar.

2.1.3 Gårdsdrifta

Kornproduksjon og melkeproduksjon er de dominerende produksjonene i Ørland. Blant de som driver landbruksproduksjon oppgir 46 prosent at kornproduksjon er viktigste produksjon på gården, mens 38 prosent har melkeproduksjon som viktigste produksjon. Annet husdyrhold enn melkeproduksjon er viktigste produksjon på 12 prosent av brukene, og 2 stykker oppgir annen planteproduksjon som viktigst.

Gårdens jordbruksareal er registrert i ulike kategorier. Tabell 2-7 viser fordelingen etter størrelsen på jordbruksarealet som drives av driftsenhetene. Dette kan være eid eller leid areal.

Tabell 2–7: Størrelsen på jordbruksarealet som drives av gårdbrukerne i Ørland.

Dekar jordbruksareal som drives av gårdsbruket	Antall	Prosent
20-49	2	2,3
50-99	11	12,6
100-249	31	35,6
250-499	32	36,8
500-999	8	9,2
over 1000	3	3,5
Total	87	100,0

De største kategoriene er 100 til 249 dekar (36 %) og 250 til 499 dekar (37 %). Blant de resterende er det omtrent like mange med et areal under 100 dekar som over 500 dekar.

Blant de som har svart på undersøkelsen er det 9 aktive bønder og 1 passiv eier som oppgir at gården er med i ei melkesamdrift. De andre svarer nei på dette spørsmålet, og ingen oppgir at de har konkrete planer om å etablere, eller gå inn, i ei melkesamdrift.

2.2 Sammenligning med nasjonale data

Mange av spørsmålene i spørreskjemaet som har vært benyttet i Ørland er hentet fra Bygdeforsknings undersøkelse «Trender i norsk landbruk». Dette er en undersøkelse om tilstanden i norsk landbruk som Bygdeforskning har gjennomført annethvert år siden 2002. Siste runde ble gjennomført tidlig i 2012. Undersøkelsen har svar fra ca. 1500 aktive gårdbrukere i hver gjennomføringsrunde.

Bruk av likelydende spørsmål gjør det mulig å sammenligne data fra Ørland med et nasjonalt utvalg. Der dette kan ha interesse rapporteres derfor tilsvarende resultater nasjonalt for sammenligning med resultater fra Ørland. Disse avsnittene refererer da eksplisitt til trendundersøkelsen, og det er tall fra gjennomføringen i 2012 som rapporteres, eller i noen tilfeller refereres det til utviklingen over tid fra 2002 til 2012. Landbruket i Ørland er på mange områder forskjellig fra landbruket i andre deler av landet. Ved sammenligning av data er dette forskjeller man må ta i betraktning. Det gjelder spesielt type produksjon og bruksstruktur som kan variere på grunn av topografiske og klimatiske forhold, mens det er mindre grunn til å forvente forskjeller i demografiske variabler. Nedenfor vises forskjeller i andel driftsenheter fordelt på ulike produksjoner og bruksstørrelser mellom Ørland og et nasjonalt utvalg fra trendundersøkelsen 2012.

Tabell 2–8: Andel driftsenheter fordelt på ulike hovedproduksjoner på gården. Sammenligning mellom Ørland og et nasjonalt utvalg.

Hovedproduksjon på gården	Ørlandet (prosent)	Trendundersøkelsen (prosent)	Differanse
Melkeproduksjon	38,5	26,8	11,6
Annet husdyrhold	12,8	38,2	-25,4
Kornproduksjon	46,2	19,9	26,3
Annen planteproduksjon	2,6	7,6	-5,0
Annen produksjon	0	7,6	-7,6
Totalt	100,0	100,0	

Signifikant forskjell i type produksjon mellom Ørland og et nasjonalt utvalg. Kjikvadrat 52,67, p-verdi 0,000.

Tabellen viser melk- og kornproduksjon som de dominerende produksjonene i ørlandslandbruket, mens det nasjonalt er større variasjon i ulike husdyrproduksjoner og annen planteproduksjon. Under annen produksjon kommer blant annet skog inn, noe det er lite av i Ørland.

Tabell 2–9: Andel driftsenheter fordelt på bruksstørrelse målt i dekar driftsareal. Sammenligning mellom Ørland og et nasjonalt utvalg.

Dekar jordbruksareal som drives av gårdsbruket	Ørland (prosent)	Trendundersøkelsen (prosent)	Differanse
0-49	2,3	10,7	-8,4
50-99	12,6	18,4	-5,8
100-249	35,6	39,9	-4,3
250-499	36,8	21,7	15,1
500-999	9,2	7,7	1,5
over 1000	3,5	1,7	1,8
Total	100,0	100,0	

Signifikant forskjell i bruksstørrelse mellom Ørland og et nasjonalt utvalg. Kjikvadrat 18,75, p-verdi 0,002.

Også på bruksstørrelse er Ørland klart forskjellig fra landsgjennomsnittet. Ser vi på differansen mellom Ørland og trendundersøkelsen er det konsekvent færre små bruk og flere store bruk i Ørland. Spesielt er det en mye større andel bruk med areal mellom 250 og 500 dekar.

Blant demografiske variabler er det ingen signifikant forskjell mellom utvalgene i Ørland og trendundersøkelsen når det gjelder kjønn, alder eller sivilstand. Det er noen forskjeller i utdanningsnivå der aktive bønder i Ørland i større grad har videregående utdanning, både yrkes- og allmennfag, mens det er færre med bare grunnskole og også færre med høyskole eller universitet som høyeste utdanning. I Ørland er det 53 prosent som har landbruksfaglig utdanning mot 45 prosent nasjonalt, men denne forskjellen er ikke signifikant.

Disse strukturelle forskjellene vil spille inn og påvirke flere andre variabler vi har sett på i undersøkelsen. Derfor er ikke sammenligning relevant i alle sammenhenger, og der det gjøres er det verdt å vurdere mulig betydning av disse forskjellene.

3 Resultater

Under resultater presenteres spørreundersøkelsen etter en tematisk inndeling. Vi starter med det vi har kalt landbrukets tilstand. Dette inkluderer svar på spørsmål om økonomisk resultat fra gårdsdrifta, arbeidsinnsats, samt husholdstilpasninger og økonomi i husholdet. Videre ser vi på hvordan bonden opplever hverdagen som bonde blant annet ut fra faktisk og ønsket arbeidssituasjon, og andre motivasjonsfaktorer. Et tredje avsnitt rapporterer svar på spørsmål om forventet utvikling på gårdsbruket. Det kan være omlegginger av produksjonen, opp- eller nedtrapping, og forventninger til økonomien i framtida. Til slutt rapporteres svar knyttet til den spesielle utviklingen i Ørland som i stor grad er forbundet med utbyggingen av Ørland hovedflystasjon.

3.1 Landbrukets tilstand

Måling av landbrukets tilstand over tid gjennom bondens egne vurderinger er kjerne i Bygdeforsknings trendundersøkelse. Mange av disse spørsmålene er repetert i denne undersøkelsen blant aktive bønder i Ørland.

3.1.1 Økonomien i gårdsdrifta

Det økonomiske resultatet som kan hentes ut av gårdsdrifta varierer mye mellom gårdsbrukene. Tabell 3-1 viser fordelingen mellom inntektskategorier. Her må en legge merke til at kategoriene har intervaller på 50 000 kroner frem til inntekt på 200 000 kroner, og intervaller på 100 000 kroner deretter. Respondentene ble bedt om å gi et best mulig anslag når de har rapportert inntekt. Vi må også regne med at dette i stor grad er skattemessig resultat som kan være påvirket av skattemessige disposisjoner. Resultatene gir likevel en god antydning om inntektsnivå fra jordbruket.

Tabell 3-1: Netto næringsinntekt fra jord- og skogbruk. Sammenligning med et nasjonalt utvalg.

Netto næringsinntekt fra jord og skogbruk i 2011	Antall	Prosent	Trendundersøkelsen Prosent
Ingen inntekt/negativ inntekt	6	7,1	8,7
1 – 49 999 kroner	12	14,3	17,4
50 000 – 99 999 kroner	18	21,4	18,3
100 000 – 149 999 kroner	7	8,3	13,2
150 000 – 199 999 kroner	8	9,5	10,4
200 000 – 299 999 kroner	9	10,7	13,4
300 000 – 399 999 kroner	10	11,9	7,3
400 000 – 499 999 kroner	4	4,8	5,0
500 000 kroner eller mer	10	11,9	6,3
Totalt	84	100,0	100,0

Ingen signifikant forskjell mellom Ørland og et nasjonalt utvalg. Kjikvadrat 9,78, p-verdi 0,281.

Som tabellen viser er det stor spredning i netto næringsinntekt fra gården. Størst frekvens har intervallet 50-99 999 kroner. Hele 43 prosent har mindre enn 100 000 kroner i inntekt fra gården. Dernest ligger fordelingen på 8-12 prosent i de fleste kategoriene oppover. 12 prosent av bøndene i Ørland har over 500 000 kroner i inntekt fra gårdsdrifta. Dette er dobbelt så stor andel som for det nasjonale utvalget, jamfør trendundersøkelsen. 19 prosent nasjonalt har inntekt fra jord- og skogbruk over 300 000 kroner, noe som kan gi grunnlag for et levebrød fra gårdsdrifta. Tilsvarende andel i Ørland er 29 prosent. Forskjellen mellom Ørland og trendundersøkelsen måles likevel ikke som signifikant på grunn av stor variasjon og relativt lite utvalg i Ørland. Dette er derfor ikke sikre forskjeller.

Fordelingen i tabell 3-1 gjenspeiler gårdshusholdenes inntektsstrategier der mange henter en betydelig andel av inntekta gjennom andre næringer og lønnsarbeid utenfor gården. For å vurdere lønnsomheten i gårdsdrifta kan næringsinntekta sammenstilles med arbeidsinnsatsen. Dette er gjort i tabell 3-2. Familiens arbeidsinnsats i gårdsdrifta er summen av ulønnet arbeidsinnsats i drifta. Det inkluderer gårdbrukeren selv, eventuell partner, kårfolk og annen familie som har arbeidet på gården. Familiens arbeidsinnsats er beregnet på grunnlag av gjennomsnittlig timetall i hver kategori. Det må understrekes at tabellen ikke gir noen eksakt måling av lønnsomhet, men en indikasjon på dette².

Tabell 3–2: Netto næringsinntekt fra jord og skogbruk i 2011 sammenstilt med familiens arbeidsinnsats i gårdsdrifta.

Netto næringsinntekt fra jord- og skogbruk i 2011	Familiens arbeidsinnsats i gårdsdrifta i 2011					Totalt
	1 - 200 timer	200 - 850 timer	850 - 1700 timer	1700 - 2550 timer	mer enn 2550 timer	
Ingen inntekt/negativ inntekt		5			1	6
1 – 49 999 kroner	2	7	1		2	12
50 000 – 99 999 kroner	5	10	2		1	18
100 000 – 149 999 kroner	1	3		2	1	7
150 000 – 199 999 kroner	1	4		1	2	8
200 000 – 299 999 kroner		1	1	4	3	9
300 000 – 399 999 kroner			1	4	5	10
400 000 – 499 999 kroner				1	3	4
500 000 kroner eller mer				1	9	10
Totalt	9	30	5	13	27	84

2 Både inntekt og arbeidsforbruk er målt i kategorier med betydelig intern variasjon. Nøyaktig lønnsomhetsmåling ville krevd bearbeiding av skatteregnskapet til driftsregnskap, og dessuten korrigering for avskrivninger, og renter og avdrag på gjeld for å gi et arbeidsvederlag som kan sammenlignes med andre grupper, for eksempel ei industriarbeiderlønn.

Det normale bildet burde være en nedadgående diagonal, der økende arbeidsinnsats blir belønnet med økende inntekt. Vi ser klart denne tendensen i tabellen. Det er ingen som oppnår høy inntekt uten en betydelig arbeidsinnsats. På motsatt side av diagonalen er det derimot større spredning. Høy arbeidsinnsats fører ikke alltid til høy inntekt. Særlig er spredningen i inntekt stor blant de som legger ned størst arbeidsinnsats på gården.

På spørsmål om det økonomiske resultatet fra gårdsdrifta har endret seg i positiv eller negativ retning de siste fem årene er det 40 prosent som erfarer at utviklingen har vært negativ. 30 prosent svarer at det økonomiske resultatet fra gårdsdrifta har utviklet seg positivt, mens de siste 30 prosent svarer ingen endring. 5 respondenter har svart at de har drevet mindre enn fem år, eller «vet ikke». Fordelingen av svar på dette spørsmålet fra Ørland er nesten identisk med resultatene nasjonalt i trendundersøkelsen.

Næringsinntekta fra jordbruket skal sammen med annen inntekt dekke privatforbruk, men også kapitalkostnader i et enkeltpersonforetak. Tabell 3-3 viser gårdbrukernes vurdering av gjeldsnivået i forhold til omfanget av gårdsdrifta i dag.

Tabell 3-3: Antall og andel av aktive bønder i Ørland etter vurdering av gjeldsnivå i forhold til omfanget av gårdsdrifta. Sammenligning mellom Ørland og et nasjonalt utvalg.

Vurdering av gjelda på gården i forhold til omfanget av drifta	Antall	Prosent	Trendundersøkelsen Prosent
Alt for stor	7	8,4	4,4
Stor	10	12,1	15,0
Middels	30	36,1	32,1
Liten	23	27,7	26,2
Har ikke gjeld	13	15,7	22,2
Totalt	83	100,0	100,0

Ingen signifikant forskjell mellom Ørland og et nasjonalt utvalg. Kjikkvadrat 5,58, p-verdi 0,232.

Vel 21 prosent oppfatter gjelda som stor eller alt for stor i forhold til dagens drift på gården. 36 prosent oppfatter gjelda som middels stor, noe vi må tolke som et forsvarlig gjeldsnivå i forhold til drifta. De resterende 43 prosent av gårdbrukerne har liten eller ingen gjeld på gården. Tallene fra Ørland samsvarer i stor grad med tall fra trendundersøkelsen og det er ingen signifikant forskjell.

3.1.2 Yrkesidentitet, deltidsjordbruk og kompetanse

Blant alle som driver landbruksproduksjon i Ørland er det 55 prosent som ser på seg selv som bonde eller gårdbruker. 34 prosent sier at deres yrkesidentitet er knyttet til et annet yrke, mens de resterende har svart «Vet ikke» på dette spørsmålet. Om vi skal legge egen oppfatning av å være bonde til grunn er det altså langt færre bønder enn det statistikken viser.

Vi vet fra før at landbruk i økende grad blir deltidsarbeid. Mange tar arbeid utenom gården for å plusse på inntekta fra gården og identifiserer seg fortsatt som bønder, mens andre identifiserer seg mer med et annet yrke, og driver gården som en aktivitet ved siden av. Yrkesidentiteten samsvarer i stor grad med antall timer gårdbrukeren jobber utenom gården. Tabell 3-4 viser antall etter oppfattet yrkesidentitet og antall timer lønnsarbeid utenom gården.

Tabell 3-4: Antall aktive bønder etter yrkesidentitet og antall timer lønnsarbeid utenom gården.

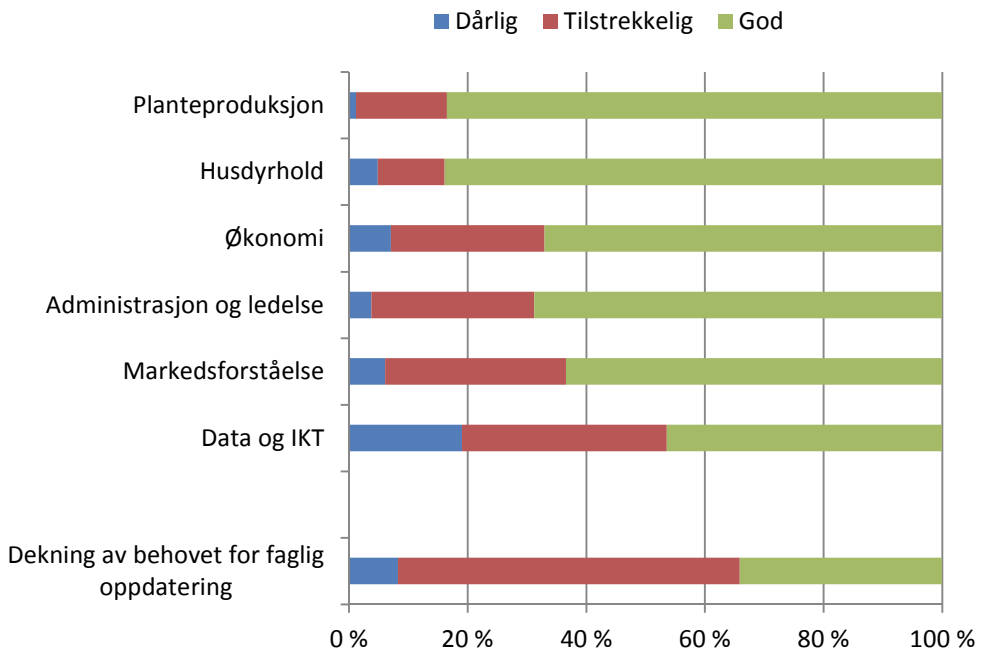
Timer lønnsarbeid utenom gården	Gårdbruker	Yrkesidentitet		
		Annet yrke	Vet ikke	Totalt
Ingen	31	0	2	33
1-200	3	1	1	5
200-850	2	2	1	5
850-1700	5	9	1	15
1700-2550	1	15	5	21
Mer enn 2550	3	2	0	5
Totalt	45	29	10	84

Blant bønder i Ørland som identifiserer seg som gårdbruker er det 69 prosent som ikke har lønnet arbeid utenom gården. Ytterligere 11 prosent jobber mindre enn et halvt årsverk utenom gården. De resterende 20 prosent jobber forholdsvis mye utenom gården, men ser seg selv fortsatt som gårdbruker. Blant de som identifiserer seg med et annet yrke jobber de aller fleste minst et halvt årsverk utenom gården.

Jamført med trendundersøkelsen har Ørland en større andel bønder som ikke har lønnet arbeid utenom gården. Disse utgjør 39 prosent i Ørland mot 29 prosent nasjonalt. Derimot er andelen aktive bønder som også identifiserer seg som gårdbruker ikke større i Ørland enn i resten av landet. Selv om det er relativt flere i Ørland som kan leve av gården alene, antyder dette at det også i Ørland er mange som driver gården som binæring. Trendundersøkelsen viser at det på landsbasis over tid er en økende andel aktive bønder som jobber mer utenom gården. Tilsvarende har det over tid vært en økende andel bønder som jobber mindre enn ett årsverk og en minkende andel som jobber over ett årsverk på gården.

En mulig konsekvens av deltid jordbruket er svekket kompetanse på landbruksproduksjon. Når gårdbrukeren arbeider mer utenfor gården blir det mindre tid til gårdsdrift, inkludert faglig oppdatering. I tillegg betyr inntekta fra gårdsdrifta mindre når en større inntektsandel hentes fra andre kilder, noe som også kan redusere insentivene til faglig oppdatering på landbruk. I motsatt retning kan kompetanse fra annet yrke og arbeid overføres til landbruket. Det kan være kompetanse på økonomi, administrasjon og ledelse, og data/IKT.

Ett mål på kompetanse i landbruket er erfaringsbakgrunn og utdanning. Et stort flertall av bøndene i Ørland (82 %) har vokst opp på et gårdsbruk og gjennom det i større eller mindre grad livslang praktisk erfaring. De fleste har også en lang yrkeskarriere bak seg. I gjennomsnitt tok dagens bruker over gården i 1990 og har mer enn 20 års erfaring. I tillegg har 53 prosent av de aktive bøndene en landbruksfaglig utdanning. En annen måte å måle kompetanse og kompetansebehov på er gjennom bøndenes egen oppfatning om dette. I figur 3-1 er det spurt om hvordan bøndene vurderer egen kompetanse på ulike fagområder. Nederste søyle gjengir svarfordeling på spørsmål om hvordan de opplever å få dekket behovet for faglig oppdatering.

Figur 3-1: Aktive bønders subjektive vurdering av egen kompetanse og opplevd dekning av behov for faglig oppdatering.

De aller fleste vurderer å ha god eller tilstrekkelig kompetanse på de fleste fagområder. Innenfor data og IKT er det 19 prosent som mener egen kompetanse er dårlig, og tilsvarende innenfor økonomi er 9 prosent. På de andre områdene, og særlig plante- og husdyrproduksjon, er egen kompetanse vurdert som svært god.

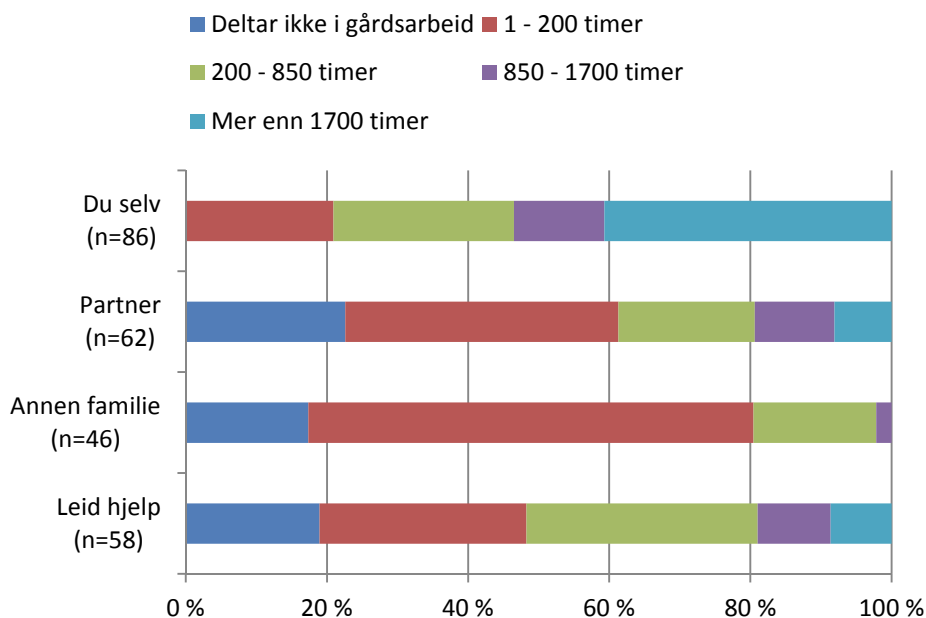

Dette gjenspeiler også hvordan man opplever å få dekket behovet for faglig oppdatering. 34 prosent mener dette behovet blir godt dekket, mens 58 prosent svarer «Tilstrekkelig». Bare 8 prosent opplever at de får dekket behov for faglig oppdatering på en dårlig måte.

En utfordring med subjektive målinger av denne typen er at man ikke alltid vet hvilken kompetanse som finnes på et område, og dermed heller ikke hva en selv eventuelt mangler. Den store andelen som svarer «Tilstrekkelig» på spørsmål om faglig oppdatering kan, sammen med de som svarer «Dårlig», tenkes å etterspørre faglige tilbud om dette presenteres som en mulighet til å ta del i ny kunnskap på et område. Særlig på agronomi utvikles det stadig ny detaljkunnskap som mange går glipp av fordi dette ikke gjøres tilstrekkelig kjent, og fordi brukerne ikke vet hva de skal etterspørre.

3.1.3 Arbeidsinnsats på og utenom gården

Figur 3-2 viser arbeidsinnsatsen på gården fra gårdbrukeren selv, partneren, kårfolk og annen familie, samt innleid arbeidskraft. Figuren refererer til antall som har svart i ulike kategorier for arbeidsinnsats.

Figur 3-2: Arbeidsinnsats i gårdsdrifta. Fordeling.

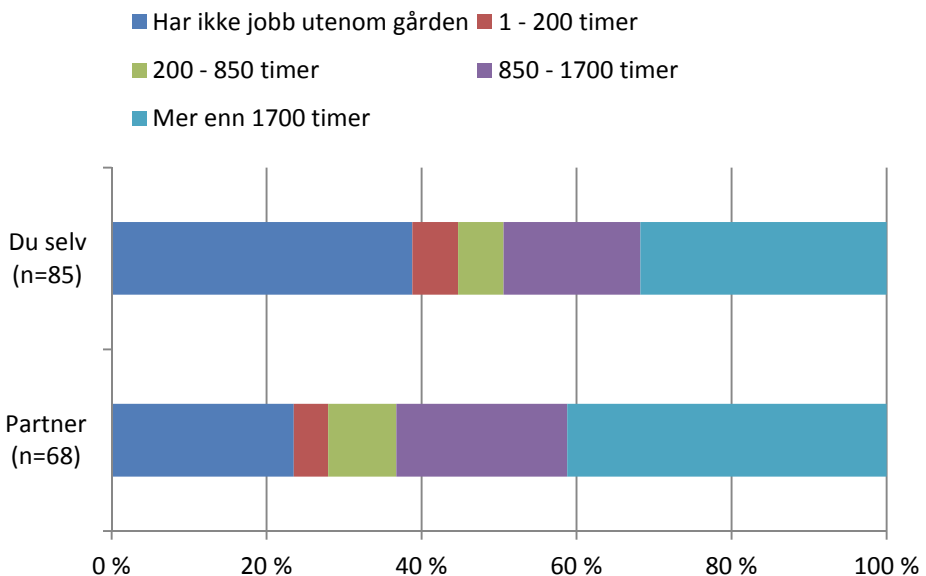
46 prosent av gårdbrukerne i Ørland legger ned inntil et halvt årsverk med arbeid på gården. Dette er de som har gården som deltidsarbeid. Ei mindre gruppe på 13 prosent arbeider fra et halvt til ett årsverk på gården, mens de resterende 41 prosent legger ned ett årsverk eller mer på gården. Denne fordelingen i arbeidsforbruk

på gården samsvarer omtrent med fordelingen i landbruksproduksjoner i Ørland. 46 prosent driver kornproduksjon som ofte kan kombineres med annet arbeid, mens 38 prosent driver melkeproduksjon som er relativt arbeidsintensivt hele året og krever større innsats på gården.

Gårdbrukerens ektefelle eller samboer deltar i de fleste tilfeller ikke, eller med en mindre arbeidsinnsats, på gården. Bare 19 prosent av gårdbrukerne oppgir at de har en partner som arbeider mer enn et halvt årsverk på gården. 83 prosent av gårdbrukerne svarer at de har kårfolk eller annen familie som deltar i gårdsdrifta. Dette er nesten utelukkende en mindre arbeidsinnsats og inntil et halvt årsverk.

Leid arbeidskraft utgjør også en mindre del av arbeidskrafta på de fleste brukene. Av de 58 som har svart for avløser og annen leid hjelp oppgir 62 prosent en arbeidsinnsats på inntil et halvt årsverk. 19 prosent har ikke leid hjelp, mens de siste 19 prosent leier inn mer enn et halvt årsverk.

Lønnsarbeid utenom gården er den viktigste inntektskilden sammen med gårdsdrifta. Figur 3-3 viser andel gårdbrukeren og dennes eventuelle partner etter kategori for lønnet arbeid utenom gården.

Figur 3-3: Arbeidsinnsats i lønnet arbeid utenom gården. Fordeling.

61 prosent av gårdbrukerne har lønnsarbeid utenom gården, og 32 prosent har et årsverk eller mer i arbeidsinnsats utenom gården. 18 prosent har mellom et halvt og ett årsverk i lønnsarbeid, mens en mindre andel (12 %) har en bijobb på inntil et halvt årsverk.

Eventuell partner jobber i større grad utenom gården, men også her er det 24 prosent av de som har partner der partneren ikke har jobb utenom gården. 41 prosent av partnerne har fulltidsjobb utenom gården, 22 prosent har jobb som utgjør mellom 0,5 og 1 årsverk, mens 13 prosent av partnerne har jobb som utgjør mindre enn et halvt årsverk utenom gården.

3.1.4 Annen næring

Et alternativ for de som må hente inntekter utenom gården er å drive annen næringsvirksomhet. Dette kan være næringsvirksomhet på eller utenfor gården og som i større eller mindre grad utnytter noen av gårdens ressurser, men som likevel ikke regnes som en del av landbruksproduksjonen. Slik næringsvirksomhet kan drives uavhengig av om det drives landbruksproduksjon eller ikke. Tabell 3-5 viser derfor antall som driver annen næringsvirksomhet både blant aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom.

Tabell 3-5: Antall blant aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom som driver annen næringsvirksomhet utenom landbruk etter hvem som har hovedansvar for virksomheten.

Driver du/dere annen næringsvirksomhet på eller utenfor gården?	Aktive bønder	Passive eiere	Totalt	Prosent av total
Ja, begge	7	5	12	9,6
Ja, jeg	13	5	18	14,4
Ja, min partner	3	0	3	2,4
Nei, ingen av oss	60	32	92	73,6
Totalt	83	42	125	100,0

Til sammen driver 26 prosent av respondentene en annen næringsvirksomhet utenom eventuell landbruksproduksjon. Aktive bønder har i litt større grad slik næringsvirksomhet (28 %) sammenlignet med passive eiere av landbrukseiendommer (24 %). I de fleste tilfellene er det den som har besvart spørreskjemaet som driver denne virksomheten alene (14 %), eller sammen med partneren (10 %), mens partneren driver virksomheten alene i vel 2 prosent av tilfellene. 74 prosent av respondentene driver ingen næringsvirksomhet utenom landbruk.

I gjennomsnitt er disse næringsvirksomhetene drevet siden 1998 med spredning fra ca. 1980 til i dag. 15 respondenter, det vil si knapt halvparten, oppgir at de utnytter ressurser på gården i denne virksomheten. Det er flest som sier at de bruker landbruksmaskiner i annen virksomhet. 10 av 15 oppgir dette. Leiekjøring med landbruksmaskiner er også i trendundersøkelsen den mest utbredte formen for tilleggsnæring. 6 av 15 oppgir at de bruker driftsbygninger på gården i annen næring, mens tre sier at arealer og rettigheter knyttet til gården inngår.

En undersøkelse gjennomført av Nordlandsforskning i 2006³ viste at 33 prosent av gårdshusholdene på landsbasis drev en annen næringsvirksomhet utenom landbruk. Også i denne undersøkelsen var det en tilsvarende differanse der to prosentenheter mer blant aktive bønder drev annen næringsvirksomhet, mens en tilsvarende mindre andel av passive eiere gjorde det samme. Trendundersøkelsen inneholder registreringer av «annen næringsvirksomhet med utgangspunkt i brukets ressurser» siden 2006. Disse tallene er ikke sammenlignbare med tall fra undersøkelsen i Ørland eller Nordlandsforskningens undersøkelse i 2006, men viser en tendens til økt omfang av annen næringsvirksomhet. Legger vi denne tendensen til grunn er det sannsynlig at annen næringsvirksomhet utenom landbruk er mindre utbredt i gårdshusholdene i Ørland enn gjennomsnittet for landet.

Dette er sammenfallende med at bare tre respondenter har mottatt støtte i form av BU-midler til tilleggsnæring i landbruket siste ti år. Til sammenligning har 16 mottatt BU-midler til tradisjonelt landbruk.

Det er ni som svarer at de selv eller partneren har konkrete planer om å starte annen næringsvirksomhet utenom landbruk, på eller utenfor gården. Av disse ni rapporterer seks at de allerede driver annen næring.

Verneområder kan være én ressurs for utvikling av ny næringsvirksomhet. I forbindelse med etablering av nye verneområder som båndlegger området for en del aktivitet, inkludert næringsaktivitet som tidligere har vært drevet, har det blitt oppfordret til å utnytte verneområdet til etablering av ny næringsvirksomhet. Da tenkes det i hovedsak på ulike reiselivsprodukter som utnytter at vernestatusen tiltrekker besøkende til området.

Ørland har flere verneområder som berører, og/eller grenser til landbrukseiendommer. Dette er våtmarksområder i strandsonen. Tabell 3-6 viser hvor mange aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom som har eiendom og rettigheter innenfor et verneområde.

Tabell 3-6: Antall aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom med eiendom og rettigheter innenfor verneområder.

	Aktive bønder	Passive eiere	Totalt (antall)	Totalt (prosent av alle)
Egen eiendom	35	11	46	34,6
Andel i sameie	17	10	27	20,3
Beiterettigheter	8	6	14	10,5
Jaktrrettigheter	21	11	32	24,1
Fiskerettigheter	6	7	13	9,8

³ Undersøkelse gjennomført av Nordlandsforskning med resultater fra 729 gårdshushold fordelt over hele landet.

Relativt mange bønder og eiere av landbrukseiendommer i Ørland har eiendom og rettigheter knyttet til et verneområde. 35 prosent har egen eiendom som er vernet, mens 20 prosent har andel i sameie innenfor verneområdet. Det er likevel få som rapporterer at de utnytter verneområdet til næringsvirksomhet eller har planer om dette. Det er tre som svarer at de har slik næringsvirksomhet i dag, mens to andre har planer for å etablere næring der verneområdet utnyttes.

3.1.5 Husholdets økonomi

Gårdshusholdene henter inntekter fra mange kilder og det er den samlede nettoinntekta som gir grunnlag for familiens forbruk. Samlet nettoinntekt i husstanden er målt for 2011 og rapportert i kategorier på 100 000 kroner. Om vi regner jevn fordeling innenfor hver kategori blir gjennomsnittlig nettoinntekt i gårdshusholdene i Ørland 571 800 kroner i 2011. Det er en viss forskjell mellom aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom, men denne er ikke signifikant på grunn av stor variasjon innen begge grupper.

Tabell 3–7: Gjennomsnittlig nettoinntekt i husholdet blant aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom.

	n	Gjennomsnitt	Standardavvik	Nettoinntekt per partner i husholdet
Aktive bønder	85	553 500	221 200	311 500
Passive eiere	39	611 500	288 000	339 100
Totalt	124	571 800	244 500	320 100

Ikke signifikant forskjell mellom gruppene. T-verdi 1,23, p-verdi 0,221.

Aktive bønder har en husholdsinntekt på i gjennomsnitt 553 500 kroner, mens passive eiere av landbrukseiendom har tilsvarende 611 500 kroner. Noe av forklaringen på denne forskjellen er at det er noen flere single hushold blant aktive bønder. Når vi derfor deler nettoinntekta på 1 eller 2 avhengig av om respondenten har partner eller ikke, blir differansen mellom gruppene på 27 600 kroner per person i favør av passive eiere.

På spørsmål om husstandens totale økonomiske situasjon har endret seg positivt eller negativt de siste fem årene, er svarene forholdsvis likt fordelt mellom gruppene av aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom.

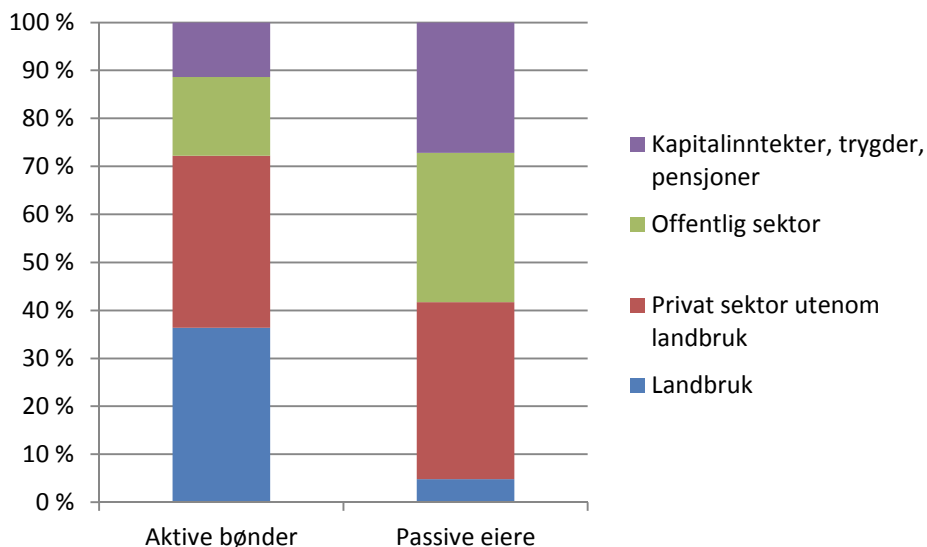
Tabell 3–8: Endring i husstandens totale økonomiske situasjon siste fem år, blant aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom.

Endring i husstandens økonomi	Aktive bønder		Passive eiere		Totalt	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Endret i positiv retning	41	46,6	20	47,6	61	46,9
Ingen endring	33	37,5	12	28,6	45	34,6
Endret i negativ retning	13	14,8	6	14,3	19	14,6
Vet ikke	1	1,1	4	9,5	5	3,8
Total	88	100,0	42	100,0	130	100,0

Ikke signifikant forskjell mellom gruppene. Kjikvadrat 5,87, *p*-verdi 0,118.

Omtrent like stor andel av aktive bønder som passive eiere av landbrukseiendom svarer at de mener den økonomiske situasjonen har endret seg positivt. 47 og 48 prosent mener dette. Så er det flere aktive bønder (38 prosent) som svarer «Ingen endring». 29 prosent av passive eiere svarer det samme. 15 prosent av aktive bønder og 14 prosent av passive eiere svarer at utviklingen i økonomien har vært negativ. De resterende har svart «Vet ikke».

For å få en oversikt over inntektskilder i husholdet, ble respondentene bedt om, etter beste skjønn, å fordele husholdets samlede nettoinntekt i prosent mellom landbruk, privat sektor utenom landbruk, offentlig sektor, og kapitalinntekter, trygder og pensjoner. Prosentsummen skulle bli 100. 16 respondenter hadde ikke svart, eller

Figur 3–4: Prosentfordeling av husholdets samlede nettoinntekt blant aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom.

ikke svart slik at prosentsummen ble 100. Disse er fjernet. Figur 3-4 viser husholdenes samlede inntekt i et stablet stolpediagram.

I gjennomsnitt mottok aktive bønders hushold 36 prosent av inntekta fra landbruk. Like mye ble hentet fra privat sektor utenom landbruk. Offentlig sektor sto for 16 prosent av inntekta, og kapitalinntekter resterende 11 prosent.

Passive eiere av landbrukseiendommer har fortsatt 5 prosent inntekt fra landbruk. Det kan for eksempel være leieinntekt fra jord eller bygninger. Her kan det også variere noe om dette er rapportert som inntekt fra landbruk eller som kapitalinntekt. Passive eiere har også større kapitalinntekt, trygder og pensjoner. Aldersforskjellen mellom gruppene er liten, så alderspensjon forklarer ikke denne forskjellen, men uførhet kan være en årsak til at drifta nedlegges og inntekt erstattes med trygd. Inntektsandelen fra privat sektor utenom landbruk er 37 prosent, noe som er tilnærmet likt aktive bønder. Hushold med passive eiere har derimot en større andel av inntekta fra offentlig sektor.

Om de som legger ned landbruksproduksjonen automatisk faller inn i en inntektsprofil som vist for passive eiere her, medfører det at landbruksinntekta i hovedsak erstattes av inntekt fra offentlig sektor og fra kapitalinntekter, trygder og pensjoner. Vi har informasjon om hvem som har lagt ned drifta for mindre enn fem år siden og for mer enn fem år siden. Disse gruppene blir små, slik at dataene blir usikre. En sammenligning av disse gruppene viser imidlertid at de som har lagt ned gårdsdrifta for mindre enn 5 år siden, henter en enda større inntektsandel fra offentlig sektor enn gjennomsnittet blant passive eiere. Dessuten beholdes en større inntekt fra landbruk. Begge deler går på bekostning av inntektsandelen fra privat sektor utenom landbruk. Gitt at totalinntekta øker når gårdsdrifta nedlegges, kan imidlertid inntektsandelen gå litt ned uten at inntekta i kroner reduseres.

3.1.6 Tilstand på maskiner og bygninger

Landbrukets tilstand er ikke bare avhengig av evnen til å skape overskudd og inntekter i dag. Også tilstanden på ressursene som skal gi framtidige inntekter er viktig. For eksempel er det mulig å rapportere forholdsvis god lønnsomhet i en periode der driftsmidlene utnyttes utover avskrivningstida. Dette kan være fornuftig i en periode, men vi vet også at det er en vanlig avviklingsstrategi der det ikke legges grunnlag for investering i videre drift når driftsapparatet er nedslitt. Undersøkelsen av landbruket i Ørland stilte spørsmål om standarden på brukets driftsbygninger og maskinpark. Spørsmålet om driftsbygninger ble stilt til både aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom, mens spørsmålet om maskinparken kun ble rettet til aktive bønder.

Tabell 3–9: Standarden på brukets driftsbygninger og maskinpark.

Tilstand	Standard på brukets driftsbygninger				Standard på brukets maskinpark	
	Aktive bønder		Passive eiere		Aktive bønder	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
God	33	37,5	6	14,0	28	33,7
Middels	42	47,7	16	37,2	43	51,8
Dårlig	13	14,8	21	48,8	12	15,5
Totalt	88	100,0	43	100,0	83	100,0

Blant aktive bønder er standarden på driftsbygningene vurdert som god av 38 prosent av bøndene, og middels god av 48 prosent. Kun 15 prosent oppfatter standarden som dårlig. Årsaken til at det samme spørsmålet også er stilt til passive eiere av landbruks-eiendom, er å skaffe oversikt over mulige bygningsressurser som kanskje ikke utnyttes. 14 prosent av passive eiere svarer at de har driftsbygninger med god standard, og 37 prosent at standarden er middels god. Vel halvparten har altså driftsbygninger i relativt god stand, noe som kan gi grunnlag for utleie eller alternativ bruk.

Når det gjelder maskinparken svarer 34 prosent at den har god standard, mens 52 prosent oppgir middels standard. 16 prosent sier standarden er dårlig.

Ørland skiller seg ikke ut fra det nasjonale utvalget i trendundersøkelsen på disse spørsmålene om standard på driftsbygninger og maskinpark.

Det er i de fleste tilfeller samsvar mellom standard på maskinpark og driftsbygninger. 58 prosent oppgir samme standard på driftsbygninger som på maskinpark. Kun 7 prosent svarer at standarden på driftsbygningene er dårlig hvis maskinparken har god standard, eller omvendt.

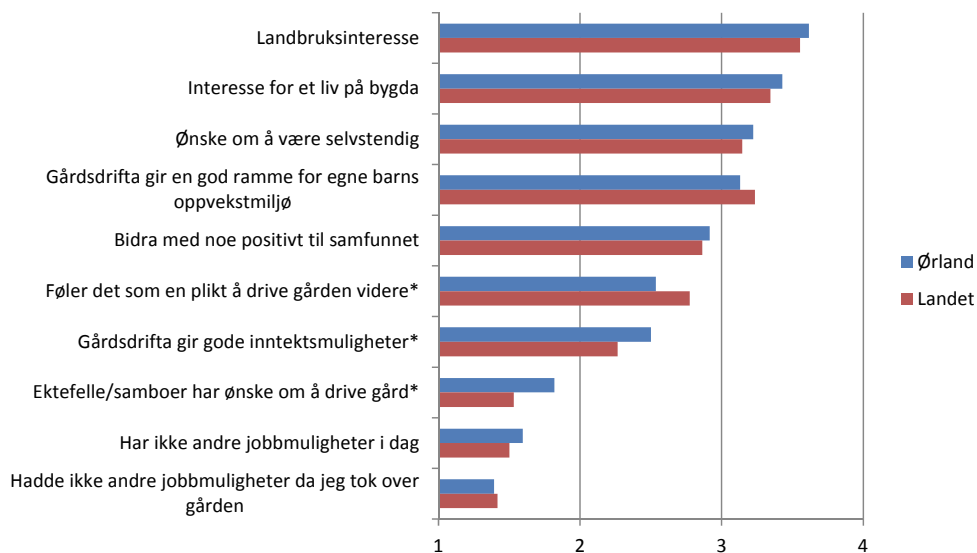
3.2 Hverdagen som bonde

Økonomiske forhold er avgjørende faktorer for alle som driver næring, men bonden har samtidig en lang rekke motivasjonsfaktorer og målsettinger som bakgrunn for yrkesvalget og som påvirker hverdagen som bonde. Trendundersøkelsen måler noen av disse motivasjons- og trivselsfaktorene. Tilsvarende spørsmål ble stilt i undersøkelsen blant bønder i Ørland, først om motivasjon for å være gårdbruker, dernest hvilken arbeidssituasjon man helst ønsker seg med hensyn til å være gårdbruker på hel- eller deltid, og hvordan bonden trives med en rekke forhold på og utenfor gården.

3.2.1 Motivasjon for å være gårdbruker

I figur 3-5 er motivasjonen for å være gårdbruker målt på en firedelt skala fra ingen betydning til stor betydning. De liggende søylene viser gjennomsnittet på denne skalaen for bønder i Ørland og for et landsgjennomsnitt i trendundersøkelsen 2012.

Figur 3-5: Betydningen av ulike faktorer for valget om å være gårdbruker. 1=ingen betydning; 4=stor betydning. Sammenligning mellom Ørland og nasjonalt utvalg. * angir at gjennomsnittet i Ørland er signifikant forskjell fra landsgjennomsnittet.

Landbruksinteresse er den viktigste motivasjonsfaktoren for valget om å være gårdbruker blant aktive bønder i Ørland. Dernest følger interessen for å bo på bygda, ønsket om å være selvstendig, og oppvekstmiljøet for egne barn som viktige motivasjonsfaktorer. På disse spørsmålene om motivasjonsfaktorer skiller Ørland seg signifikant fra landsgjennomsnittet i trendundersøkelsen på tre spørsmål: Bøndene i Ørland opplever det i mindre grad som en plikt å drive gården videre, de ser større inntektsmuligheter i gårdsdrifta, og partnerens interesse for gårdsdrift er i større grad en motivasjonsfaktor. Sistnevnte faktor er sammen med utfordringer med å finne alternativt arbeid av forholdsvis liten betydning i Ørland som i landet for øvrig.

3.2.2 Ønsket arbeidssituasjon

Det er altså enkelt for de fleste å finne arbeid utenom gården og mange har hel eller full stilling ved siden av å drive gård. Det vi har trodd, er at mange tvinges til å ta en jobb utenom gården av økonomiske årsaker. I forhold til dette har vi stilt spørsmål om hvilken arbeidssituasjon de kunne ønske om de kunne velge fritt uten å ta økonomiske hensyn.

Tabell 3–10: Ønsket arbeidssituasjon hvis man kunne velge fritt uten å ta økonomiske hensyn, blant aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom. Sammenligning med nasjonalt utvalg.

Ønsket arbeidssituasjon	Aktive bønder		Passive eiere		Trendundersøkelsen (aktive bønder)
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Prosent
Gårdsdrift på heltid	38	44,2	3	6,7	59,2
Deltidsarbeid ved siden av gården	18	20,9	6	13,3	21,5
Heltidsarbeid ved siden av gården	16	18,6	6	13,3	8,1
Heltidsarbeid uten gårdsdrift	6	7,0	20	44,4	6,5
Vet ikke	8	9,3	10	22,2	4,6
Total	86	100,0	45	100,0	100,0

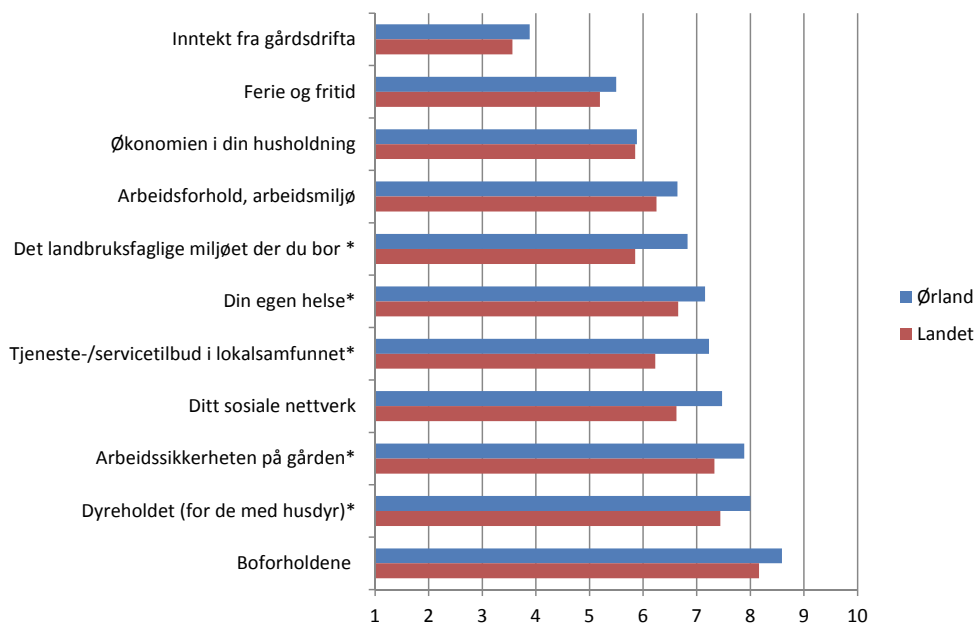
Signifikant forskjell mellom aktive bønder i Ørland og et nasjonalt utvalg. Kjikkvadrat 18,99, p-verdi 0,001.

Blant aktive bønder i Ørland er det 44 prosent som helst vil drive gård på heltid. 21 prosent ville foretrekke deltidsarbeid ved siden av gårdsdrifta, mens 19 prosent ønsker å ha heltidsarbeid ved siden av gården. Sammenlignet med tallene fra trendundersøkelsen er det en langt større andel blant bønder i Ørland som foretrekker arbeid ved siden av gården. Passive eiere av landbrukseiendommer ønsker i stor grad den arbeidssituasjonen de faktisk har med heltidsarbeid uten gårdsdrift. Likevel oppgir omtrent en tredjedel av disse at de kunne ønske å drive gård på hel- eller deltid hvis de ikke trengte å ta økonomiske hensyn.

Sammenstilt med faktisk arbeidssituasjon ut fra rapportert timetall med lønnsarbeid, finner vi at vel halvparten (53 %) av aktive bønder i Ørland har en ønsket arbeidssituasjon. 24 prosent rapporterer en større andel lønnsarbeid enn ønskelig, og 6 prosent rapporterer mindre lønnsarbeid enn de oppgir som ønsket arbeidssituasjon. 7 prosent ville helst hatt heltidsarbeid uten gårdsdrift, mens de siste 8 prosent har svart «Vet ikke» på spørsmål om foretrukket arbeidssituasjon.

3.2.3 Motivasjonsfaktorer og tilfredshet med forhold på og utenfor gården

Tilfredshet eller mangel på tilfredshet gir en indikasjon på utfordringer med å beholde utøverne i næringa og utfordringen med å rekruttere neste generasjons bønder. På en skala fra 1 til 10 har bøndene rapportert hvor tilfreds de er med en rekke forhold på gården og i omgivelsene rundt. Ørlandslandbruket er sammenlignet med landsgjennomsnittet fra trendundersøkelsen.

Figur 3–6: Tilfredshet med forhold på og utenfor gården. 1=svært utilfreds; 10=svært tilfreds. Sammenligning mellom Ørland og et nasjonalt utvalg. * angir at gjennomsnittet i Ørland er signifikant forskjell fra landsgjennomsnittet.

Økonomien i gårdsdrifta er ut fra dette bildet den største utfordringen. Denne faktoren skårer klart under gjennomsnittet på skalaen og er sammen med ferie og fritid de eneste faktorene bøndene i gjennomsnitt er mindre enn middels fornøyd med. Bønder i Ørland oppgir litt større tilfredshet enn gjennomsnittet i trendundersøkelsen, men denne forskjellen er ikke signifikant for disse to faktorene. Der hvor bønder i Ørland skiller seg klart fra landsgjennomsnittet (signifikante forskjeller) er større tilfredshet med landbruksmiljøet, egen helse, tjenestetilbudet i lokalsamfunnet, arbeidssikkerheten på gården og dyreholdet. Ikke for en eneste faktor i figur 3-6 er tilfredsheten blant bøndene i Ørland mindre enn tilsvarende for landet. Det bøndene rapporterer størst tilfredshet med er boforholdene.

Til tross for at økonomien i husholdet også er blant de faktorene bøndene er minst fornøyd med, kan vi legge merke til at de fleste er mer tilfreds med økonomien i husholdet enn økonomien i gårdsdrifta. Det antyder at mange finner andre inntektskilder som gir husholdene akseptabel inntekt. Dette kan gi stor arbeidsbelastning og gjenspeiler seg i utfordringen med å få nok fritid. Bare en av fire svarer «Enig» på spørsmål om de opplever å ha nok ferie- og fridager. En av tre er enig i at mer fritid er viktigere enn økte inntekter, men sett under ett er det ingen systematisk sammenheng mellom opplevelse av å ha nok fritid og synet på om fritid er viktigere enn økt inntekt. Det er altså ikke nødvendigvis de som prioriterer fritid som opplever å ha nok fritid. Derimot er det en sammenheng mellom opplevelse av å ha for lite fritid og

rapportering av at det er vanskelig å skaffe avløser når man skal ha fri. Gode avløserordninger er derfor en utfordring som berører mange.

På spørsmål om hva som motiverer eller ikke motiverer til å fortsette som bonde har bøndene i Ørland selv skrevet ned de viktigste faktorene. 55 av de 88 aktive bøndene i undersøkelsen har notert en eller flere positive motivasjonsfaktorer, mens 50 av 88 har gitt uttrykk for forhold som reduserer motivasjonen til å fortsette som bonde. Disse svarene er plassert i kategorier med sammenfallende utsagn. Tabell 3-11 og 3-12 viser hvilke motivasjonsfaktorer som ble nevnt oftest, og hvor stor andel av alle aktive bønder som har gitt sammenfallende svar. Ettersom dette er svar på åpne spørsmål kan vi ikke tolke den andelen som ikke har svart. Eksempelvis er det 33 som svarer at trivsel som bonde er en viktig motivasjonsfaktor, men vi kan ikke dermed si at de resterende 55 ikke vektlegger dette eller ikke trives som bønder. Faktorene er gruppert etter forhold knyttet til gården, knyttet til landbruksmiljøet i Ørland og til lokalmiljøet.

Tabell 3-11: Faktorer som motiverer til å fortsette som bonde. Frekvens og prosent av alle aktive bønder.

	Antall	Prosent av alle (88)
<i>Forhold knyttet til gården:</i>		
Trives som bonde, har meningsfylt arbeid og interesse for yrket	33	37,5
Ønsket om å videreføre tradisjoner, hevde kulturlandskapet, og forvalte gården til fordel for nye generasjoner	15	17,0
Muligheten til å være selvstendig	14	15,9
Lettdrevet gård og nytt eller godt vedlikeholdt driftsapparat	8	9,1
God økonomi	6	6,8
Har tro på at landbruk vil bli mer lønnsomt i framtida	2	2,3
Har noen som vil overta gården	1	1,1
Har store investeringer og gjeld; må drive videre	1	1,1
Mangel på andre arbeids- og inntektsmuligheter	1	1,1
<i>Forhold knyttet til landbruksmiljøet i Ørland:</i>		
Godt faglig produsentmiljø	24	27,3
God veiledningstjeneste	7	8,0
God støtte fra landbrukskontoret	7	8,0
God støtte fra banken	1	1,1
Bondelaget	1	1,1
God lokal tilgang på driftsmidler	1	1,1
<i>Forhold knyttet til lokalmiljøet:</i>		
Gode naboer og godt lokalmiljø generelt	13	14,8
Naturmiljøet, og nærhet til fjell og utmark	6	6,8
God fergeforbindelse og gode kommunikasjoner generelt	2	2,3
Familie og venner	2	2,3
Bidrar til å skape /opprettholde arbeidsplasser	2	2,3
Nye muligheter i landbruket	1	1,1
Nærhet til handel og service	1	1,1

Den viktigste motivasjonsfaktoren som opptar 38 prosent av bøndene i Ørland er interessen for landbruk, trivselen som bonde, og at man ser arbeidet som meningsfylt. Dette henger sammen med muligheten for å være selvstendig i hverdagen, noe som nevnes spesielt av 16 prosent. Derrest er ønsket om å videreføre tradisjoner og å holde gården i hevd for nye generasjoner en viktig motivasjonsfaktor for 17 prosent av utvalget. En lettrevet gård med et godt driftsapparat og god økonomi er også notert som viktige motivasjonsfaktorer av henholdsvis 9 og 7 prosent av de aktive bøndene. Når det gjelder landbruksmiljøet og lokalmiljøet, gir henholdsvis 27 og 15 prosent generelt uttrykk for at dette er godt og en motiverende faktor for å fortsette som bonde. Av andre forhold som nevnes av flere er god veiledningstjeneste og støtte fra landbrukskontoret. Tilsvarende er naturomgivelsene med nærhet til fjell og utmark en positiv motivasjonsfaktor for flere.

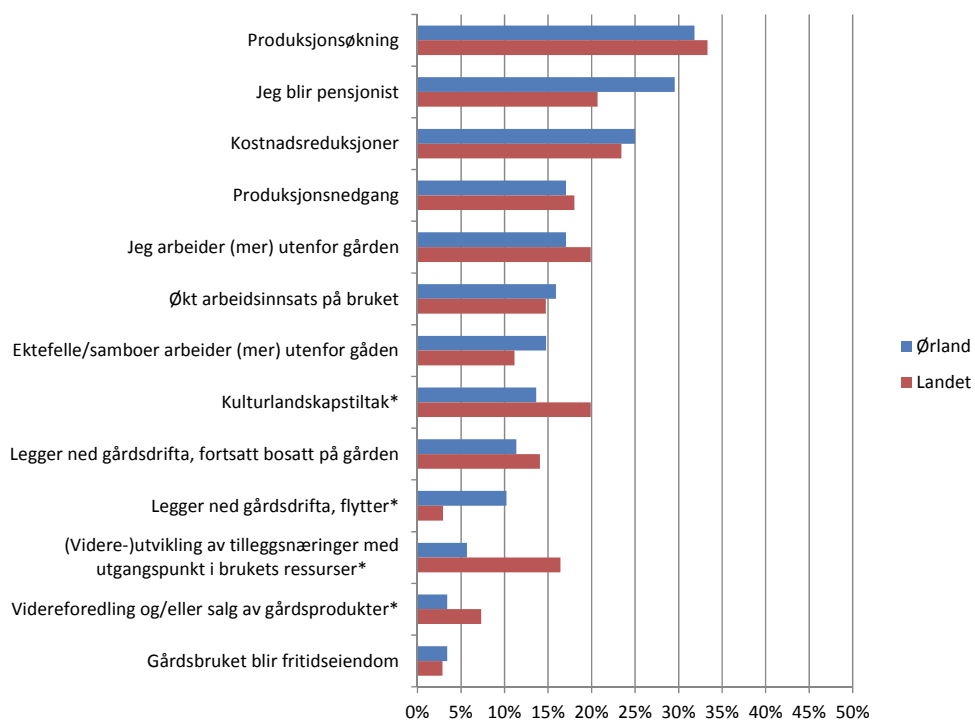
Tabell 3–12: Faktorer som reduserer motivasjonen til å fortsette som bonde. Frekvens og prosent av alle aktive bønder.

	Antall	Prosent av alle [88]
<i>Forhold knyttet til gården:</i>		
Lav inntekt, dårlig økonomi	30	34,1
Mye arbeid og lite fritid	12	13,6
Vanskelige driftsforhold	4	4,5
Har ingen til å overta gården	3	3,4
Mye administrativt arbeid	3	3,4
Alder og sykdom; helseproblemer	3	3,4
Gården trues av nedbygging	3	3,4
Mye ansvar	1	1,1
Begrensninger pga. verneområdet	1	1,1
Har for lite gårdsbruk	1	1,1
<i>Forhold knyttet til landbruksmiljøet i Ørland:</i>		
Utarming av fagmiljø; mange slutter; liten rekruttering	10	11,4
Kommunen fokuserer for lite på landbruket	5	5,7
Utbyggingspress og manglende jordvern	3	3,4
Det er kamp om jorda mellom bønder	1	1,1
Nedleggelse av meieri og maskinforhandler	1	1,1
Planteproduksjon oppleves som mindre verdsatt enn husdyrproduksjon	1	1,1
<i>Forhold knyttet til lokalmiljøet:</i>		
Flystøy	12	13,6
Ørland hovedflystasjon generelt	5	5,7
Negative holdninger i lokalmiljøet, og manglende forståelse for landbruket	4	4,5
Fraflytting fra lokalsamfunnet	3	3,4
Det er lett å få arbeid utenom gården	2	2,3
Boligutbygging i nærområdet	1	1,1

Svak økonomi kombinert med mye arbeid og lite fritid er de klart mest negative motivasjonsfaktorene. 34 prosent sier at dårlig økonomi reduserer motivasjonen til å fortsette som bonde, mens 14 prosent legger vekt på mye arbeid og lite fritid som en negativ faktor. Når det gjelder landbruksmiljøet er uttynning blant kolleger en utfordring. Utarming av fagmiljøet, at mange slutter og at det er vanskelig å rekruttere yngre til landbruket reduserer motivasjonen for 11 prosent av de aktive bøndene. For lite fokus på landbruk i kommunen nevnes av 6 prosent, mens manglende jordvern, som også kan knyttes til kommunal behandling, er en negativ motivasjonsfaktor for noen. Ellers er ØHF en utfordring. Nesten 20 prosent oppgir at flystøy spesielt og flystasjonen generelt reduserer deres motivasjon til å fortsette som bonde.

3.3 Utvikling

Framtidslandbruket i Ørland er avhengig av at næringsutøverne i landbruket fortsetter, at det rekrutteres yngre bønder til å overta, og hvilke endringer i gårdsdrifta bøndene gjør for framtida. Et mål med undersøkelsene har vært å kartlegge disse utviklingstrekkene.

Figur 3–7: Andel av bøndene i Ørland som oppfatter følgende utviklingstrekk som sannsynlig de neste fem årene. Sammenligning mellom Ørland og et nasjonalt utvalg. * angir at gjennomsnittet i Ørland er signifikant forskjell fra landsgjennomsnittet.

3.3.1 Endringer i gårdsdrifta

Planer for gårdsdrifta de neste fem årene gir en indikasjon på hvordan landbruket vil se ut i framtida. Figur 3-7 viser andelen aktive bønder etter hvilke planer de har angitt for gårdsdrifta de neste fem årene. Dette er sammenlignet med trendundersøkelsen.

Produksjonsøkning er det den største andelen av bøndene i Ørland ser som sannsynlig utvikling de neste fem årene. 32 prosent anser dette som sannsynlig. Dernest er det å bli pensjonist blant de mest sannsynlige scenariene for ørlandsbonden, og nesten 30 prosent oppgir at dette er sannsynlig de neste fem årene. 25 prosent mener kostnadsreduksjoner er sannsynlig. Her kan vi ikke vite sikkert om dette tolkes som kostnadsreduksjoner per enhet eller totalt. Strategien kan således kombineres både med produksjonsøkning og -nedgang. 17 prosent av bøndene mener produksjonsnedgang er sannsynlig på eget gårdsbruk.

Der bønder i Ørland skiller seg klart fra et nasjonalt utvalg, er på utvikling av tilleggsnæringer med utgangspunkt i brukets ressurser. I trendundersøkelsen er det 16 prosent som tenker seg dette, mens tilsvarende i Ørland er 6 prosent. Tilsvarende liten interesse er det for videreføring og salg av gårdsprodukter. Også kulturlandskapstiltak anses som mindre sannsynlig i Ørland sammenlignet med landet.

Nedleggelse av gårdsdrifta og flytting fra gården vurderes som langt mer sannsynlig blant bønder i Ørland sammenlignet med landet for øvrig. Dette har mest sannsynlig sammenheng med utbyggingen av ØHF, som gjør at flere bønder allerede nå vet at de blir berørt i så stor grad at nedleggelse og flytting er et sannsynlig alternativ.

Et annet forhold som viser stor forskjell er forventningen om å bli pensjonist i nærmeste framtid. Nesten 30 prosent av bøndene i Ørland regner med å bli pensjonist de neste fem årene. Dette er 9 prosentpoeng høyere enn for landsgjennomsnittet, men variasjonen her er så stor at forskjellen likevel ikke er signifikant.

Strukturrasjonalisering har i flere tiår vært et framtrødende trekk ved norsk landbruk. Noen må legge ned produksjonen for at det skal bli areal og andre produksjonsressurser ledig som andre kan overta for å øke produksjonen. I undersøkelsen fra Ørland er det 28 bønder som svarer at det er sannsynlig at de kommer til å øke produksjonen, mens det er 27 som oppgir som sannsynlig at produksjonen reduseres eller nedlegges. Dette antyder en strukturrasjonalisering der det fortsatt blir færre og større driftsenheter i ørlandslandbruket.

Produksjonen kan til en viss grad økes gjennom økt avling og avdrått, men i de fleste tilfeller trenger de som planlegger produksjonsøkning mer dyrket mark. Det gjelder for alle arealkrevende landbruksproduksjoner, noe som inkluderer melk- og kornproduksjon som dominerer landbruket i Ørland.

Tabell 3–13: Antatte endringer i arealet dyrka mark som gården disponerer de neste fem årene. Antall blant aktive bønder og blant bønder som antar at de vil øke produksjonen de neste fem årene.

Antatt endring i areal dyrka mark neste 5 år	Antall	Prosent	Antall blant de som antar produksjonsøkning
Tar sikte på å øke arealet dyrka mark*	13*	15,1	11
Tar sikte på å redusere arealet dyrka mark	7	8,1	1
Usikkert, vanskelig å si	26	30,2	10
Nei	40	46,5	5
Totalt	86	100,0	27

* Blant de som tar sikte på å øke arealet dyrka mark svarer 4 at de vil gjøre dette gjennom nydyrking, 12 svarer at de vil leie mer jord, og 12 at de vil kjøpe mer jord (flere alternativer kan kombineres).

Litt under halvparten (46 prosent) av bøndene i Ørland regner ikke med at det blir endringer i arealet på gården de neste fem årene. 15 prosent tar sikte på å øke arealet dyrka mark, mens 8 prosent oppgir arealnedgang som sannsynlig. De resterende svarer at dette er usikkert og at det er vanskelig å svare på. Om vi antar at mange her svarer ut fra hva de har kontroll på, er det sannsynlig at flere av de usikre i utgangspunktet vil øke arealet, men at det er stor usikkerhet knyttet til om dette er mulig å gjennomføre.

Ser vi spesielt på de som oppgir at de ser for seg en produksjonsøkning de neste fem årene, svarer 11 av 27 bønder at de tar sikte på å øke arealet dyrka mark, mens 10 av disse svarer at dette er usikkert og vanskelig å si. Den store andelen av usikre kan gjenspeile et opplevd behov for å øke produksjonen, men samtidig en usikkerhet knyttet til å skaffe nødvendig areal.

En mer omfattende endring av produksjonen på gården er omlegging av produksjonstype. Det kan være oppstart eller nedlegging av husdyr- eller planteproduksjon. I alt er det 28 prosent av bøndene som mener det er ganske eller svært sannsynlig med endring i produksjonen på gården. Trekker vi fra de som oppgir nedleggelse av gårdsdrifta som sannsynlig, er det 21 prosent (14 respondenter) som antar de vil endre produksjonstype på gården. Av disse er det 5 melkeprodusenter som sier de vil legge ned eksisterende husdyrproduksjon hvorav en vil starte ny planteproduksjon.

Bøndene i Ørland ser ikke for seg noen dramatiske endringer når det gjelder maskinparken. 80 prosent svarer at det vil skje en viss opprustning eller at maskinparken holdes omtrent på dagens nivå de neste fem årene. 5 prosent antar en betydelig opprustning, mens de resterende ser for seg en utrangering og nedsliting av maskinparken eller har svart «Vet ikke» på spørsmålet.

3.3.2 Forventning til økonomisk utvikling

Endringer i gårdsdrifta kan være motivert av mange forhold. Fra et driftsøkonomisk perspektiv ville en forvente at omlegginger er et resultat av strategiske beslutninger for å bedre lønnsomheten og øke inntekta fra gårdsdrifta. Fra et husholdsperspektiv kan det like gjerne forventes at endringer i gårdsdrifta er ledd i en tilpasning for å øke inntekta i husholdet og da kan nedtrapping av gårdsdrifta til fordel for økt andel lønnsarbeid like gjerne være en strategi. I tillegg kan mange andre forhold påvirke endringer i gårdsdrifta og husholdstilpasninger for øvrig.

Tabell 3-14 viser forventningene til økonomisk utvikling i gårdsdrifta de neste fem årene.

Tabell 3-14: Antall og andel av aktive bønder ut fra forventet utvikling av økonomisk resultat fra gårdsdrifta de neste 5 årene. Sammenligning med et nasjonalt utvalg.

Forventet økonomisk utvikling i gårdsdrifta neste 5 år	Antall	Prosent	Trendundersøkelsen Prosent
Endre seg i positiv retning	19	23,5	24,8
Ingen endring	21	25,9	33,1
Endre seg i negativ retning	30	37,0	29,5
Vet ikke	11	13,6	12,5
Totalt	81	100,0	100,0

Ikke signifikant forskjellig fra trendundersøkelsen: kjikvadrat 2,95, p-verdi 0,400

Blant aktive bønder i Ørland er det 24 prosent som tror økonomien i gårdsdrifta vil endre seg i positiv retning de neste fem årene, mens 37 prosent tror økonomien vil utvikles i negativ retning. 26 prosent antar det blir små eller ingen endring, og 14 prosent er usikre. At det er flere som tror utviklingen går i negativ retning enn i positiv retning er utfordrende for framtidslandbruket i Ørland. Det kan se ut til at en litt større andel bønder i Ørland forventer en negativ utvikling sammenlignet med data fra trendundersøkelsen, men forskjellen er ikke signifikant.

Ser vi på forventningene til økonomisk utvikling i husholdet kan det indikere hvilke husholdstilpasninger som kan forventes. Tabell 3-15 viser hvordan aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom forventer utviklingen i egen husholdsøkonomi de neste fem årene.

Tabell 3–15: Antall og andel av aktive bønder og passive eiere ut fra forventet utvikling i husholdets økonomi de neste 5 årene. Sammenligning med et nasjonalt utvalg.

Forventet utvikling i husholdets økonomisk situasjon neste 5 år	Aktive bønder		Passive eiere		Trendundersøkelsen (aktive bønder)
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Prosent
Endre seg i positiv retning	29	33,0	23	53,5	33,7
Ingen endring	29	33,0	10	23,3	38,6
Endre seg i negativ retning	16	18,2	1	2,3	13,6
Vet ikke	14	15,9	9	20,9	14,1
Totalt	86	100,0	45	100,0	100,0

Signifikant forskjell mellom aktive bønder og passive eiere: χ^2 9,99, p -verdi 0,019. Ikke signifikant forskjellig fra trendundersøkelsen (aktive bønder): χ^2 2,29, p -verdi 0,514.

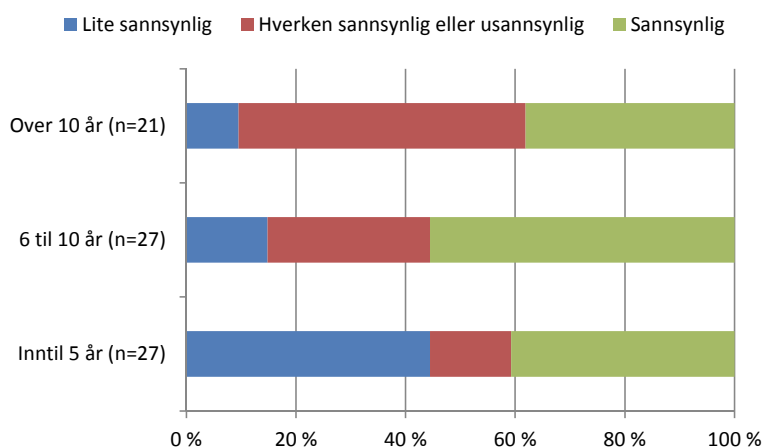
Til forskjell fra forventet økonomisk utvikling i gårdsdrifta, er det flere blant aktive bønder som forventer at husholdets økonomi vil utvikles positivt. 33 prosent tror på en positiv utvikling, mens 18 prosent tror husholdsøkonomien blir dårligere. Enda større optimisme er det blant passive eiere. Her antar 54 prosent at husholdsøkonomien blir bedre de neste fem årene. Bare 2 prosent tror på en negativ utvikling. Ørlandsbonden skiller seg ikke fra bønder for øvrig i landet på dette spørsmålet.

Forskjellen mellom aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom er et symptom på den svake økonomien i landbruket. Mens passive eiere, som i større grad representerer folk flest, tror økonomien vil være stabil eller utvikles positivt, ser vi en betydelig større bekymring for økonomien i gårdshusholdene. Den større optimismen bøndene har på vegne av økonomien i husholdet sammenlignet med økonomien i gårdsdrifta viser at det er tilfredsstillende inntekt fra gårdsdrifta som er utfordringen, men det viser kanskje også at husholdene forventer å finne tilpasninger som veier opp for svak økonomi fra gården.

Endring i arbeidssituasjon kan være en tilpasning for å sikre tilfredsstillende økonomi i husholdet. Som vist i figur 3-7 er det 17 prosent av bøndene som oppgir at de selv vil arbeide mer utenfor gården de neste fem årene. 15 prosent sier at partneren vil arbeide mer utenfor gården. Om dette i stor grad tolkes som lønnsarbeid, kommer i tillegg de som vil etablere annen næringsvirksomhet ved siden av gårdsdrifta. Disse utgjør 8 prosent av bøndene. Til sammen oppgir 28 prosent av gårdshusholdene at de vil øke andelen arbeidsinnsats utenom gårdsdrifta.

3.3.3 Rekruttering

Rekruttering er en av de største utfordringene for et framtidig landbruk. Vi har alt sett (figur 3-7) at nær 30 prosent av bøndene i undersøkelsen forventer å bli pensjonister innen fem år. På direkte spørsmål om hvor lenge de selv vil fortsette å drive gården er det 37 prosent som svarer fem år eller mindre, mens 35 prosent svarer at de vil drive gården mellom fem og ti år til. De resterende 28 prosent oppgir at de vil drive gården mer enn 10 år fram i tid. Dette synliggjør et stort rekrutteringsbehov innenfor relativt få år. At dette også er en stor utfordring, kan synliggjøres ved å sammenstille tall for hvor lenge dagens gårdbruker forventer å drive med dennes vurdering av sannsynligheten for at noen vil drive gården videre når de selv slutter. «Noen» inkluderer i dette tilfellet egne barn, slektninger eller andre utenfor familie og slekt.

Figur 3-8: Gårdbrukerens vurdering av sannsynlighet for at noen vil drive gården videre etter at de selv slutter som bonde, gruppert etter hvor mange år fra i dag de selv vil drive gården.

Når det er relativt lenge igjen til antatt generasjonsskifte (mer enn 10 år) er det bare 10 prosent som mener det er lite sannsynlig at gården blir drevet videre, mens 38 prosent mener dette er sannsynlig. Når generasjonsskifte forventes innen fem år er det omtrent like mange, eller 41 prosent, som tror det er sannsynlig at gården drives videre. Derimot er det en langt mindre andel som svarer midt på skalaen, mens andelen som vurderer sannsynligheten for videre drift som liten er 44 prosent. Blant de som selv antar å drive seks til ti år til er det størst andel som tror på videre drift. 56 prosent i denne gruppa tror videre drift er sannsynlig, 15 prosent tror det er lite sannsynlig, mens 30 prosent svarer midt på skalaen. Vi ser at andelen som tror videre drift er lite sannsynlig øker når det er kortere tid til generasjonsskifte. Dette er en økning som i hovedsak går på bekostning av de er usikre og svarer midt på skalaen.

For de som mener det er sannsynlig eller også usikkert om noen vil overta drifta av gården, er forventningen i 75 prosent av tilfellene at egne barn vil overta. 8 prosent

oppgir andre slektninger som sannsynlig overtaker, mens 17 prosent oppgir at noen utenfor slekta er mest sannsynlige overtaker.

De som mener det er lite sannsynlig at noen vil overta har rangert ulike faktorer som kan medvirke til dette fra 1 som er viktigste faktor til 3 som er tredje viktigste faktor. Dette er vist i tabell 3-16. Sumkolonnen viser antall som har rangert faktoren blant de tre viktigste.

Tabell 3-16: Betydningen av ulike faktorer for at egne barn ikke vil overta drifta av gården. (n=39). Frekvens.

	Viktigst faktor	Nest viktigste faktor	Tredje viktigste faktor	Sum
Lite fritid	9	8	7	24
Vil ha bedre betalt arbeid	16	3	3	22
Dårlig lønnsomhet i gårdsdrifta	8	7	2	17
Ubekvem arbeidstid	6	2	5	13
Bor, eller ønsker å bo et annet sted	7	1	3	11
Mangler interesse for landbruksarbeid	5	0	3	8
Vil ha mer interessant arbeid	3	1	2	6

Lite fritid er den faktoren flest har inkludert som årsak til at det er lite sannsynlig at egne barn eller slektninger vil drive gården videre. Ønske om bedre betalt arbeid er likevel den faktoren flest har rangert på førsteplass. Både lite fritid og ønsket om bedre betalt arbeid henger nært sammen med dårlig lønnsomhet i gårdsdrifta, og dette er neste faktor i rangeringen. Det som færrest rangerer blant de tre viktigste faktorene, er ønsket om mer interessant arbeid og mangel på landbruksinteresse. Ubekvem arbeidstid og at man bor eller ønsker å bo et annet sted havner midt på lista av rangerte faktorer.

Blant de som mener det er lite sannsynlig at egne barn eller slektninger vil drive gården videre, er det 33 prosent som sier at de da vil selge gården til noen som ønsker å drive gården. Det er 28 prosent som svarer nei på dette, mens 39 prosent er usikre og svarer vet ikke.

Vi kan skille mellom å overta gården og overta drifta av gården. De som er negativ eller usikre på om de vil selge gården ut av familien hvis egne barn eller slektninger ikke vil drive videre, kan muligens tenke seg at disse kan overta gården som bosted. Med dagens konsesjonsregler er det mulig å overta og bosette seg på gården uten å drive den selv. Tabell 3-17 viser hvordan respondentene vurderer sannsynligheten for at gården overtas av egne barn eller nære slektninger.

Tabell 3–17: Antall og andel blant aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom etter vurdert sannsynlighet for at egne barn eller nære slektninger vil overta gården.

Sannsynlighet for overtakelse av gården	Aktive bønder		Passive eiere	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent
1=svært lite sannsynlig	26	29,9	20	44,4
2	9	10,3	8	17,8
3	21	24,1	11	24,4
4	16	18,4	0	0,0
5=svært sannsynlig	15	17,2	6	13,3
Totalt	87	100,0	45	100,0

Signifikant forskjell mellom gruppene. Kjikvadrat 11,64, *p*-verdi 0,020.

At gården overtas av egne barn eller nære slektninger er langt mer sannsynlig på gårdsbruk i drift enn der drifta er nedlagt. 36 prosent av aktive bønder ser det som sannsynlig eller svært sannsynlig at gården overtas, mot tilsvarende 13 prosent blant passive eiere. En lik andel på 24 prosent svarer midt på sannsynlighetskalaen. Dermed blir det tilsvarende flere blant passive eiere som mener overtakelse er lite sannsynlig, og vi får en signifikant forskjell mellom gruppene.

3.3.4 Tiltak lokalt

Økonomiske betingelser er en viktig årsak til at bønder velger å trappe ned eller avikle, og til manglende rekruttering. Økonomiske rammebetingelser bestemmes i stor grad utenfor Ørland. Likevel er det i et lokalt prosjekt for utvikling av landbruket avgjørende å ha et fokus på lokalt handlingsrom. I tillegg til trenden i retning av færre og større bruk ser vi også en tendens til differensiert utvikling på et geografisk nivå. Noen landbruksmiljøer utvikles kraftig, mens andre stagnerer. En mulig årsak er at satsing blant noen stimulerer flere i landbruksmiljøet til å satse for framtida, mens nedleggelse avler mer nedleggelse. Betydningen av et aktivt fagmiljø som også gir et sosialt miljø kan være noe av forklaringen på dette, og kan spore til lokale tiltak for å skape et aktivt og offensivt landbruksmiljø.

Spørreundersøkelsen i Ørland inviterte derfor bøndene til å foreslå lokale tiltak som kan styrke landbruket i Ørland. Blant de 88 aktive bøndene var det 23 som kom med slike forslag. Tabell 3-18 viser hvilke typer tiltak som ble foreslått.

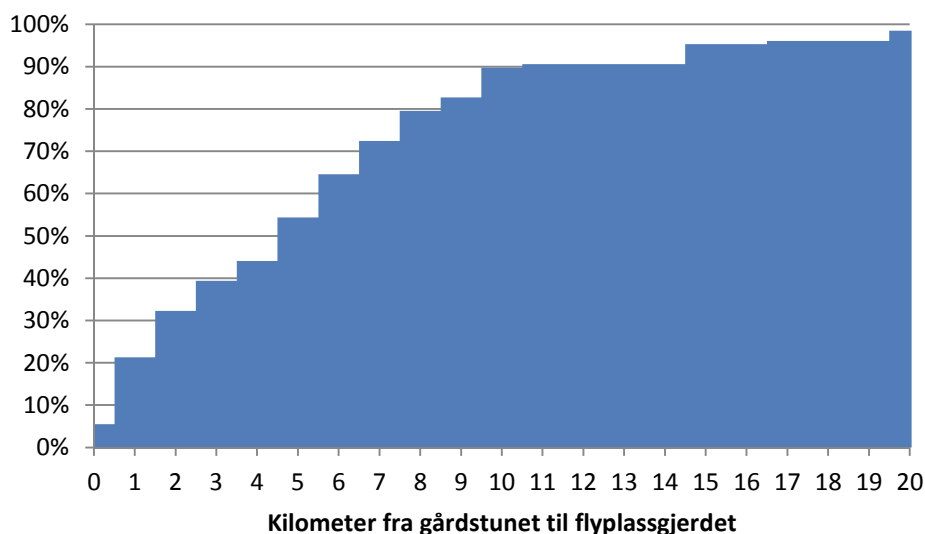
Tabell 3–18: Antall og andel av aktive bønder etter type forslag til lokale tiltak for å styrke landbruket i Ørland.

	Antall	Prosent av alle (88)
Økte kommunale midler til grøftetilskudd, nydyrkingstilskudd, SMIL	7	8,0
Utvikle fagmiljøet enda bedre; kompetansebygging	7	8,0
Økt satsing på landbruk fra kommunen	5	5,7
Styrke hensynet til et aktivt landbruk med rasjonelle driftsenheter i forvaltningen av konsesjons- og fradelingssaker	4	4,5
Økt landbrukssatsing fra banken	3	3,4
Flytte ØHF bort fra Ørlandet	3	3,4
Arbeide med å skape positive holdninger til landbruket	2	2,3
Tiltak mot ungdom	2	2,3
Økt fokus på mulighetene	2	2,3
Arbeide for jordvern og kompensasjon av tapt jord til utbygging	2	2,3
Bidra til mer samarbeid blant bønder	1	1,1
Arbeide for kortreist mat til ØHF og lokale butikker	1	1,1

Tiltak i form av økonomisk støtte fra lokale myndigheter ble nevnt av sju respondenter. Like mange pekte på utvikling av fagmiljøet og kompetanse som viktige tiltak som kan initieres lokalt. Kommunen var adresse for mange av forslagene. Flere etterlyste en generell økt satsing på landbruk fra kommunens side. Mer spesielt ble det ønsket en klarere saksbehandling med prioritering av aktiv landbruksproduksjon i for eksempel konsesjons- og fradelingssaker, og det ble etterlyst et sterkere jordvern fra lokalt hold. Økt landbrukssatsing i banken ble også etterlyst av 3 respondenter. Like mange ville ha flyttet Ørland hovedflystasjon, men dette kan neppe bestemmes lokalt. Derimot kan det arbeides for å skape positive holdninger til landbruket, det kan gjøres tiltak overfor ungdom, og det kan gjøres noe for å synliggjøre mulighetene for framtidslanbruket slik enkelte foreslår.

3.4 Ørlandslandbruket i endring

Vedtatte planer for Ørland hovedflystasjon skaper spesielle betingelser for ørlandslandbruket. Undersøkelsen har derfor inkludert ekstra spørsmål om holdninger til utbygging, jordvern og så videre. Utbyggingsplanene påvirker landbruket spesielt ettersom Ørland har en stor andel dyrka mark av totalt areal, og ØHF ligger midt i dette jordbruksområdet med gårdsbruk og jordbruksproduksjon på alle kanter. Figur 3-9 viser akkumulert andel av respondentene som har gårdstunet nærmere enn x antall kilometer fra flyplassgjerdet. Man ble bedt om å runde av til nærmeste hele kilometer.

Figur 3–9: Avstand fra gårdstunet til flyplassgjerdet. Akkumulert andel av respondentene.

Svært mange gårdsbruk ligger innenfor en avstand som gjør at de lett kan bli berørt av utbygginger på og rundt Ørland hovedflystasjon. 90 prosent ligger innenfor en avstand på 10 km, ca. halvparten er nærmere enn 5 km, og vel 20 prosent har rundet avstanden av til 0 eller 1 km fra flyplassgjerdet.

Dette betyr at mange også har mistet eller står i fare for å miste arealer til utbygging. Tabell 3-19 viser antall gårdsbruk som er eller kan bli berørt av utbygging blant de som har besvart undersøkelsen.

Tabell 3–19: Antall aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom i forhold til arealpress, samt nydyrkingsmuligheter.

	Aktive bønder	Passive eiere	Totalt
Mistet jord til utbyggingsformål siste 5 år	7	0	7
Kjent med utbyggingsplaner som berører eget jordbruksareal	20	7	27
Solgt rettigheter, eller gjort avtale om rettigheter til nedbygging av jordbruksareal	3	2	5
Har arealer som er egnet for nydyrking	18	6	24

7 av bøndene i denne undersøkelsen har mistet jord til utbyggingsformål de siste fem årene. Videre er 20 aktive bønder og sju passive eiere av landbrukseiendommer kjent med utbyggingsplaner som berører jordbruksareal de eier eller leier. Her kan det

være passive eiere som svarer for samme areal som aktive bønder leier. Det er likevel nær en fjerdedel av alle aktive bønder i Ørland som allerede nå vet at de blir berørt av utbygging. Tre aktive bønder og 2 passive eiere har allerede solgt rettigheter til utbygging eller gjort avtale om dette.

På den andre siden finner vi at 24 eiere av gårdsbruk i Ørland mener å ha arealer som egner seg for nydyrking. Uten å vite mer om hvor store areal eller kvaliteten på disse arealene, er det et potensial for å erstatte noe av jorda som kan bli nedbygd.

Med nasjonale vedtak om utbygging er det ikke alltid den enkelte har særlig innflytelse over omdisponering av jordbruksareal. Likevel er det spurt om holdninger til spørsmål om jordvern. Dette er gjengitt i tabell 3-20.

Tabell 3–20: Holdninger til jordvern. Andel blant aktive bønder og passive eiere av landbruks-eiendom etter enighet i påstander om jordvern.

		Uenig	Både og	Enig	Vet ikke
Jeg forventer stort utbyggingspress mot mine jordbruksarealer de neste 5-10 årene	Aktive	52.9 %	9.2 %	23.0 %	14.9 %
	Passive	61.9 %	16.7 %	16.7 %	4.8 %
Jeg er svært villig til å selge jordbruksareal til utbyggingsformål	Aktive	69.0 %	9.2 %	17.2 %	4.6 %
	Passive	40.0 %	22.2 %	35.6 %	2.2 %
Som eier av jordbruksareal føler jeg et stort ansvar for å verne jorda for framtidig matproduksjon	Aktive	9.1 %	11.4 %	78.4 %	1.1 %
	Passive	14.0 %	25.6 %	58.1 %	2.3 %
Det er helt riktig at jordvernhensyn må vike når samfunnsutbygging krever jordbruksarealer	Aktive	56.3 %	17.2 %	25.3 %	1.1 %
	Passive	34.9 %	23.3 %	39.5 %	2.3 %
Det vil være lønnsomt for meg å selge jordbruksareal til utbyggingsformål	Aktive	30.2 %	15.1 %	38.4 %	16.3 %
	Passive	31.8 %	13.6 %	40.9 %	13.6 %

Tabellen inneholder en blanding av påstander til fordel for jordvern og til fordel for utbygging, samt spørsmål om en forventer utbyggingspress og om salg til utbygging vil være økonomisk lønnsomt. Det går et skille mellom aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendom, der førstnevnte er mindre villig til å selge og mer opptatt av å verne om jordbruksarealene sammenlignet med passive eiere. Aktive bønder er også klarere i sine standpunkter til holdningsspørsmålene om jordvern. På spørsmål om forventet utbyggingspress de nærmeste årene og om det vil være lønnsomt å selge til utbyggingsformål, er derimot aktive eiere minst like usikre som passive eiere.

Selv om utbygging kan være negativt i forhold til arealpress, kan det også for bonden og gårdshusholdene være positive konsekvenser av utbyggingsplanene i Ørland. Nedenfor presenteres svar på spørsmål om erfaringer med Ørland hovedflystasjon så langt, og forventninger framover med hensyn til arealtilgang samt nye muligheter og verdien på gården.

Tabell 3–21: Positive og negative erfaringer og forventninger til Ørland hovedflystasjon.

		Negativt	Ingen betydning	Positivt
Arealpress	Erfaring	24.8 %	60.5 %	14.7 %
	Forventning	55.7 %	35.1 %	9.2 %
Arealtilgang	Erfaring	17.3 %	66.9 %	15.7 %
	Forventning	51.2 %	45.7 %	3.1 %
Mulighet for å drive ulike typer landbruksproduksjon på gården	Erfaring	15.6 %	72.7 %	11.7 %
	Forventning	36.2 %	56.9 %	6.9 %
Mulighetene for å starte eller utvide landbruksproduksjonen	Erfaring	18.8 %	73.4 %	7.8 %
	Forventning	39.4 %	56.7 %	3.9 %
Inntektsmuligheter utenfor gården	Erfaring	4.7 %	53.1 %	42.2 %
	Forventning	7.6 %	45.0 %	47.3 %
Verdien av gården som bosted	Erfaring	29.9 %	35.4 %	34.6 %
	Forventning	39.7 %	29.0 %	31.3 %
Landbrukseiendommens salgsverdi	Erfaring	18.2 %	36.5 %	45.3 %
	Forventning	40.0 %	30.0 %	30.0 %

Sammenlignet med erfaringene aktive bønder og passive eiere av landbrukseiendommer så langt har gjort seg med Ørland hovedflystasjon, er forventningene disse har til framtida stort sett negative med hensyn til landbrukets muligheter. Det er et flertall som tror den planlagte kampflybasen vil gi økt arealpress, redusere arealtilgangen, samt redusere verdien av gården som bosted og landbrukseiendommens salgsverdi. Derne er det flere som tror det blir negative heller enn positive konsekvenser for mulighetene til å drive ulike typer landbruksproduksjon, og mulighetene til å starte eller utvide landbruksproduksjonen.

I tillegg til å svare på forhåndsdefinerte spørsmål om konsekvenser av den framtidige Ørland hovedflystasjon, ble respondentene bedt om å skrive ned andre positive og negative konsekvenser for seg selv, familien eller gårdsbruket som de tror vil følge av den planlagte kampflybasen. Kun 30 prosent, eller 40 av 133 respondenter, skrev ned slike synspunkter, men av de som svarte på dette var det mange som noterte flere både positive og negative

konsekvenser. Disse momentene er plassert i kategorier som hører sammen. Tabell 3-22 viser antall innspill i hver kategori og som prosent av alle respondentene i undersøkelsen.

Tabell 3-22: Kategorisering av utsagn om positive og negative konsekvenser man tror vil følge av den planlagte kampflybasen.

	Antall	Prosent av alle
Positive konsekvenser:		
Jobbmuligheter og flere arbeidsplasser	6	4,5
Utleie- og utbyggingsmuligheter	5	3,8
Flere tilbud i lokalsamfunnet – handel, kultur, etc.	3	2,3
Bedre infrastruktur	2	1,5
Større sosialt miljø	1	0,8
Økt verdi på eiendommen	1	0,8
Totalt	18	13,5
Negative konsekvenser:		
Støy	21	15,8
Må (kanskje) flytte fra gården	11	8,3
Arealpress mot dyrka mark, reduserte produksjonsmuligheter	8	6,0
Redusert verdi av gården	7	5,3
Utbygging av områdene nært innpå, mer folk og trafikk	4	3,0
Negativ trivsel med forsvarrets nærvær, terrormål, militært personell	2	1,5
Veiutbygging, infrastruktur	1	0,8
Totalt	54	40,6

Undersøkelsen viser 18 forskjellige utsagn om positive konsekvenser av den framtidige Ørland hovedflystasjon. De fleste av disse peker på at flystasjonen vil gi nye og flere jobbmuligheter, samt utleie- eller utbyggingsmuligheter. Men det pekes også på at flere innbyggere og et større lokalsamfunn kan gi flere lokale tilbud enn i dag, og bedre infrastruktur, spesielt til og fra Ørland.

De fleste som har ytret seg om forventede konsekvenser har likevel pekt på negative forhold. Over halvparten av de som har svart på dette spørsmålet har nevnt støy som en negativ konsekvens. Disse 21 tilbakemeldingene på støy tilsvarer også 16 prosent av hele utvalget i undersøkelsen. Støy er med andre ord en bekymring for mange. Et enda alvorligere moment for de det gjelder, er faren for at de må flytte fra gården. Elleve respondenter (8 %) skriver at dette er en mulig konsekvens. Åtte av disse elleve er aktive bønder slik at konsekvensen også kan bli nedleggelse av landbruksproduksjon. Arealpress mot dyrka mark og reduserte produksjonsmuligheter er gjerne den direkte årsaken til bruksnedleggelse og flytting. Åtte respondenter har skrevet arealpress som negativ konsekvens. Sju stykker tror at verdien på gården reduseres. I tillegg blir økt utbygging i nærområdet, samt forsvarets nærvær, sett på som negativt av noen.

4 Diskusjon

I dette kapitlet er tre tema valgt ut for nærmere diskusjon basert på forhold som synes å ha spesiell betydning for landbruket i Ørland. Først diskuteres melkeproduksjon, en produksjon som har stort omfang i Ørland, men som også har hatt en negativ utvikling i antall bruk og produksjonsvolum. Dernest diskuteres rekruttering. Her står ikke Ørland i noen særstilling med større utfordringer enn andre kommuner og regioner, men temaet er sentralt for enhver region eller næring der det ønskes økt satsing. Til slutt diskuteres spesielle utfordringer som følge av nye Ørland hovedflystasjon.

4.1 Melkeproduksjon

Melkeproduksjon er en viktig produksjon i Ørland. Som tabell 2-8 viser, har 38 prosent av bøndene melkeproduksjon som viktigste produksjon på gården. Ser vi på arbeidsinnsats er melkeproduksjon den klart viktigste. En beregning ut fra rapportert arbeidsinnsats på gården fra bonden, ektefelle/samboer og øvrig familie viser at over 90 prosent av samlet familiearbeid i ørlandslandbruket legges ned på bruk med melkeproduksjon som viktigste produksjon. I tillegg kommer leid hjelp som også arbeider mest på melkeproduksjonsbruk.

Med betydningen av melkeproduksjon som arbeidsplass og sysselsetting i landbruket, er det åpenbart at utviklingen i denne produksjonen har stor innflytelse på utviklingen av landbruket generelt i kommunen. I et forsøk på å lage en profil av melkeproduksjonsbrukene og bøndene som driver med melk, er melkeproduksjon som hovedproduksjon sammenstilt med andre variabler fra spørreundersøkelsen i en regresjon. Tabell 4-1 viser resultat fra en logistisk regresjon med melkeproduksjon som avhengig variabel. En regresjonsmodell tar samtidig hensyn til samtlige variabler i modellen og synliggjør partiell betydning av hver enkelt faktor gitt de andre faktorenes betydning. Faktorer som viser samvariasjon med melkeproduksjon som hovedproduksjon er rapportert. Tabellen viser først beskrivende statistikk i form av gjennomsnitt, minimum og maksimum. Dernest vises regresjonskoeffisientene (B). Det enkleste er å se om koeffisienten er positiv eller negativ, og om de er signifikant forskjellig fra null. Et 5 prosent nivå, eller en p-verdi mindre enn 0,05, kan regnes som signifikant samvariasjon i denne typen undersøkelser og betyr at det er mindre enn 5 prosent sjanse for å predikere en samvariasjon som i realiteten ikke er til stede. Som eksempel ser vi at «Næringsinntekt fra jordbruket» har et gjennomsnitt på 4,59 på den ni-delte skalaen. Regresjonskoeffisienten er positiv og p-verdien er mindre enn 0,05. Dette viser en signifikant positiv samvariasjon mellom melkeproduksjon som hovedproduksjon og næringsinntekt fra jordbruket. Eller en kan si at høyere næringsinntekt øker sannsynligheten for at dette er et melkeproduksjonsbruk. For nærmere tolkninger av regresjonsresultatene henvises til statistikkliteraturen, for eksempel Hair m.fl. (1998).

Tabell 4–1: Faktorer som viser samvariasjon med melkeproduksjon som hovedproduksjon på gården. Logistisk regresjon.

Variabel	Gj.snitt	Min	Maks	B	Exp(B)	p-verdi
Melkeproduksjon (avh.variabel.) ¹⁾	0,377	0	1			
Driftsenhetens jordbruksareal ²⁾	5,493	1	8	1,126	3,082	0,095
Næringsinntekt fra jordbruket ³⁾	4,594	1	9	1,313	3,717	0,009
Vurdering av gjeldsnivå ⁴⁾	2,812	1	5	1,828	6,220	0,015
Produksjonsnedgang neste fem år ¹⁾	0,188	0	1	3,265	26,185	0,042
Tilfredshet med ferie og fritid ⁵⁾	5,464	1	10	-0,786	0,456	0,009
Alder	52,696	26	77	-0,082	0,922	0,210
Konstant				-11,686	0,000	0,065

Statistikk for modellen: $n = 69$; $-2LL = 24,65$; $kjikkvadrat = 66,77$ (p -verdi 0,000); $Pseudo R^2 = 0,730$.

1) Dummyvariabel 0=nei, 1=ja.

2) Inndeling i 8 kategorier med intervallgrenser på 10, 20, 50, 100, 250, 500 og 1000 dekar.

3) Inndelt i 9 kategorier med intervallgrenser (i 1000 kr) på 50, 100, 150, 200, 300, 400 og 500.

4) Inndelt i 4 kategorier: «Har ikke gjeld», «Liten», «Middels», «Stor» og «Altfor stor».

5) Ti-delt tilfredshetsskala fra 1=svært utilfreds til 10=svært tilfreds.

Kjikkvadrattesten viser at modellen er statistisk signifikant, og at modellen basert på disse seks uavhengige variablene vil predikere korrekt hvorvidt det er et melkeproduksjonsbruk i 73 prosent av tilfellene. For de enkelte variablene viser p-verdien signifikante koeffisienter (B) på 5 prosent nivå for fire variabler og for en variabel på 10 prosent nivå. Tolkningen av de signifikante koeffisientene er at disse variablene, avhengig av koeffisientens fortegn, øker eller minker sannsynligheten for at dette er et bruk med melkeproduksjon som hovedproduksjon. Det er ikke et årsak-virkningsforhold som dokumenteres, men samvariasjon. Derfor kan vi også si at melkeproduksjonsbruk karakteriseres av disse faktorene.

Melkeproduksjon er med 90 prosent sikkerhet forbundet med større driftsareal på gården. Tilsvarende er det sannsynlig at melkeproduksjonsbruk henter større næringsinntekt fra gården enn andre bruk, og at de vurderer å ha et høyere gjeldsnivå i forhold til driftsomfanget. Dette kan vi forstå ut fra at melkebønder arbeider mer på gården, og at melkeproduksjon krever større investeringer enn de fleste andre produksjoner.

På spørsmål om sannsynlige endringer på gårdsbruket de neste fem årene var produksjonsnedgang et alternativ som 19 prosent har markert. Modellen viser at melkeprodusenter i større grad enn andre har krysset av for dette alternativet. Med dette resultatet ble det også undersøkt om melkebønder i større grad forventet nedlegging i løpet av de neste fem årene, men her var det ingen sikker sammenheng. I lys av den vedvarende strukturrasjonaliseringa i landbruket er det isolert sett et under-

lig resultat at så mange melkeproduksjonsbruk planlegger produksjonsnedgang i stedet for at et mindre antall planlegger avvikling. Dette kan være et faresignal for melkeproduksjonen i Ørland med nedtrapping som første ledd i en avvikling lenger fram i tid enn de fem årene undersøkelsen har fanget opp. Resultatet føyer seg også til en fortsettelse av siste ti års nedgang i melkeproduksjonen i Ørland (se figur 1-1).

En forklaring kan ligge i utbyggingspress mot arealer og produksjon som følge av flyplassutbygginga ved ØHF. Av 11 melkeprodusenter som antar de vil redusere produksjonen de neste fem årene rapporterer 6 om økt støy som en forventet negativ konsekvens for seg, familien eller gårdsbruket. 4 av de samme 11 frykter at de må flytte som følge av ØHF. Det er også fire av disse melkeprodusentene som forventer stort utbyggingspress mot egne eller leide jordbruksarealer, men ingen er kjent med konkrete utbyggingsplaner der arealet de driver blir berørt.

Lite ferie og fritid er en velkjent problemstilling i melkeproduksjon på grunn av den arbeidsintensive driftsformen. Denne sammenhengen finner vi også her gjennom negativ samvariasjon mellom melkeproduksjon som hovednæring og tilfredshet med ferie og fritid. Til slutt ble det kontrollert for alder, uten at denne variabelen viste noen signifikant sammenheng med melkeproduksjon.

Samlet viser dette en profil av melkeproduksjonsbrukene som relativt store bruk med høye investeringer og mye gjeld. Melkeprodusentene henter høyere inntekt fra gården enn andre bønder, men legger samtidig ned vesentlig mer arbeid i gårdsdrifta – så mye arbeid at de opplever mangel på ferie og fritid. Et økende arbeidsmarked med attraktive jobbmuligheter utenfor gården sammen med opplevelse av utbyggingspress som reduserer utbyggingsmulighetene for gårdsdrifta, kan bidra til at flere vurderer å trappe ned på melkeproduksjonen og på sikt gå over til en mindre arbeidskrevende landbruksproduksjon som lar seg kombinere med annet arbeid.

4.2 Rekruttering

Et sentralt tema for spørsmålet om utvikling av landbruksnæringa er rekruttering. Gjennomsnittsalderen på dagens bønder i Ørland er i henhold til undersøkelsen 54 år; en tredjedel er over 60 år og 10 prosent har alt nådd pensjonsalder på 67 år. Videre er det 37 prosent som anslår at de selv maksimalt vil drive 5 år til. Med tanke på at generasjonsskifte på gårdsbruk ofte tar, eller av hensyn til god planlegging gjerne bør ta, fem til ti år, burde minst en tredjedel av brukene i Ørland være inne i en generasjonsskifteprosess.

Generasjonsskifte er avgjørende for fortsatt drift. Som figur 3-8 viser, er det kun 41 prosent av de som selv regner med å drive inntil 5 år til som vurderer at det er en sannsynlighetsovervekt for at gården blir drevet videre. Med dette som bakgrunn er det sett nærmere på mulige forklaringer på hvorfor dagens bruker vurderer det som sannsynlig eller lite sannsynlig at gården drives videre etter at de selv slutter.

Utvalget ble gruppert i to grupper, med de som vurderte videre drift som lite eller svært

lite sannsynlig og de som vurderte videre drift som sannsynlig eller svært sannsynlig. De som var usikre og svarte midt på sannsynlighetskalaen (32 prosent) ble tatt ut av denne analysen. Logistisk regresjon med sannsynlighet for videre drift som avhengig variabel ble forsøkt med ulike modeller av forklaringsvariabler. Tabell 4-2 viser en modell som har en viss forklaringskraft med fire signifikante av seks forklaringsvariabler.

Tabell 4–2: Logistisk regresjon av sannsynlighet for videre drift etter at dagens bruker slutter, på strukturelle og subjektive forklaringsvariabler.

Variabel	Gj.snitt	Min	Maks	B	Exp(B)	p-verdi
Sannsynlig at gården drives videre (avhengig variabel.) ¹⁾	0,681	0	1			
Årstall for overtakelse av gården	1991	1961	2012	0,113	1,119	0,035
Standard på driftsbygninger ²⁾	2,191	1	3	0,937	2,553	0,219
Føler plikt til å drive gården videre ³⁾	2,532	1	4	-2,137	0,118	0,008
Vanskelig å skaffe avløser ⁴⁾	2,702	1	5	-1,536	0,215	0,004
Størrelse på jordbruksareal ⁵⁾	5,447	3	8	1,169	3,219	0,048
Melkeproduksjon ¹⁾	0,426	0	1	-1,468	0,230	0,188
Konstant				-220,869	0,000	0,037

Statistikk for modellen: $n = 47$; $-2LL = 31,52$; $kjikkvadrat = 27,34$ (p -verdi 0,000); $Pseudo R^2 = 0,465$.

1) Dummyvariabel 0=nei, 1=ja.

2) Inndelt i tre kategorier: «Dårlig, Middels og God.

3) Fire-delt skala fra 1=Ingen betydning til 4=Stor betydning.

4) Fem-delt skala fra 1=Helt uenig til 5=Helt enig.

5) Inndeling i 8 kategorier med intervallgrenser på 10, 20, 50, 100, 250, 500 og 1000 dekar.

Modellen er signifikant, og kan forventes å predikere riktig i litt under halvparten av tilfellene. Av seks forklaringsvariabler er fire signifikant på 5 prosent nivå. Årstall for overtakelse av gården viser en positiv sammenheng med vurdert sannsynlighet for at gården blir drevet videre. Årstall for overtakelse er et mål på hvor lenge dagens bruker har drevet. En mulig forklaring på denne sammenhengen er at gården framstår som mer attraktiv tidlig enn sent i yrkeskarrieren. Mange som overtar gårdsbruk og vil satse på landbruk som næring bygger opp gården til en produksjon som gir et tilfredsstillende utkomme. Etter hvert som utviklingen i næringa går i retning av større driftsenheter, opplever mange at den produksjonen de startet med ikke lenger holder til å gi tilfredsstillende inntekt, og gården kan framstå som mindre attraktiv å overta. Bønder som selv føler det som en plikt å drive gården videre, vurderer det som mindre sannsynlig at noen vil overta når de selv skal slutte. For enkelte som har drevet gården

mer ut fra en opplevd plikt overfor familie og slekt enn ut fra egen interesse, kan ofte ha som holdning at deres barn skal oppleve større valgfrihet i forhold til yrkesvalg. Sammenhengen kan også være et resultat av manglende interesse for landbruk, som igjen fører til at man i mindre grad ønsker å motivere neste generasjon til å drive i samme næring.

Manglende ønske om å motivere neste generasjon eller manglende tro på at neste generasjon vil fortsette virksomheten kan også ha sammenheng med forhold ved næringa. Modellen viser at de som synes det er vanskelig å skaffe avløser når de skal ha fri, ser det som mindre sannsynlig at noen vil overta drifta. I modellen er også «Melkeproduksjon» med som variabel, men denne faktoren er ikke signifikant. Melkeproduksjon er den mest arbeidsintensive produksjonen, og der det er størst behov for avløsning. Prioriteringen av ordnet ferie og fritid, og muligheten til å få dette gjennom en fungerende avløserordning, utkrystalliserer seg derfor som en avgjørende faktor for troen på at gårdsdrifta er attraktiv for neste generasjon, også på melkeproduksjonsbruk.

Videre henger stort jordbruksareal som drives av driftsenheten sammen med troen på videre drift. Igjen er det nærliggende å forklare dette med at større driftsenheter er bedre tilpasset standarden i næringa og dermed er mer attraktive å overta.

Ytterligere to faktorer er inkludert, uten å vise en signifikant sammenheng med hvorvidt det vurderes som sannsynlig at gården blir drevet videre. Dette er standardene på driftsbygningene og om melkeproduksjon er hovednæring eller ikke. Manglende signifikans her viser at dette i seg selv ikke er avgjørende faktorer. Det er andre, gjerne underliggende faktorer som er avgjørende. For eksempel er ikke standarden på driftsbygningene i seg selv avgjørende. Det kan snarere være arealgrunnlag og andre ressurser som bestemmer om det er grunnlag for å investere i nødvendig bygningsmasse som avgjør. Likedan er ikke melkeproduksjon i seg selv mer eller mindre attraktivt å overta, men det kan være spesifikke forhold slik som ordnet avløsning som avgjør.

Oppsummert viser modellen at for å drive gården på en måte som gjør den til en attraktiv virksomhet å overta for neste generasjon, er det viktig å følge med på utviklingen i næringa med hensyn til investeringer i mer effektiv og større produksjon. Denne utviklingen skjer så raskt at økonomisk levetid på investeringer ofte er vesentlig kortere enn teknisk levetid. Dette er noe som driftsplanleggere må ta hensyn til ved å planlegge for en kontinuerlig investering i produksjonen. Eksempelvis bør driftsbygninger gjøres så fleksible som mulig i forhold til framtidige utvidelser av produksjonen, slik at økonomisk levetid kan forlenges gjennom tilleggsinvesteringer. Videre er landbruk næringsvirksomhet som må drives og overtas av de som er interessert i faget, snarere enn å være et resultat av arv og forpliktelse overfor familie og slekt.

4.3 Ørland spesielt

Undersøkelsen viet spesiell oppmerksomhet til forhold som kan tenkes å være spesielle for Ørland gitt den planlagte utbygginga av Ørland hovedflystasjon. Både positive og negative konsekvenser er belyst. Som avsnitt 3.4 rapporterer, viser datamaterialet at forholdsvis mange innen landbruket blir, eller forventer å bli, berørt av utbyggingsplanene. For noen er konsekvensene dramatiske ved at de blir nødt til å flytte fra gården, mens andre i større grad uttrykker en bekymring for endringer generelt, og spesielt økt støy. Gjennomgående er det fra landbrukshold større bekymring enn positiv forventning til følgene av utbygginga.

Vi må legge til grunn at planene for ØHF er vedtatt og vil bli gjennomført. I denne situasjonen kan tre ting synes som særlig viktig for ei landbruksnæring som vil drives videre og utvikles også i framtida. For det første er det viktig at de som blir direkte og hardest berørt også blir kompensert på en tilstrekkelig måte. Dette er viktig for den enkelte og for legitimiteten til ei utbygging der enkeltpersoner og lokalsamfunn betaler en pris for nasjonale interesser.

For det andre må landbruksnæringa og bøndene som vil fortsette i landbruket tilpasse seg de endringene som kommer. Jordbruksareal vil nødvendigvis bli nedbygd når ei slik utbygging lokaliseres til et så intensivt jordbruksområde. Det er rapportert om nydyrkingsmuligheter som kan erstatte noe av tapt areal, men det er ikke de samme som har dyrkingsareal som forventer å tape areal til utbygging. Bare 20 prosent av de som forventer tap av areal sier samtidig at de har dyrkingsareal, og vi vet ikke om dette er tilsvarende arealstørrelse.

På lengre sikt vil en naturlig strukturutvikling skape tilpasning til en ny situasjon, men på kort sikt kan det også være aktuelt med en mer aktiv arealpolitikk for å finne løsninger slik at driftsenheter som taper mye areal får tilgang til andre arealer. Det er særlig opprettholdelse av melkeproduksjonen som kan være avhengig av en slik aktiv politikk. Kornproduksjon er langt mer fleksibel, og bruk som taper areal kan trappe ned på produksjonen uten at dette fører til avikling. Med store investeringer er melkeproduksjonen i større grad avhengig av å utnytte produksjonskapasiteten for å drive videre, og er således mer sårbar for tap av arealgrunnlag. Et faremoment er derfor at omleggingen fra melkeproduksjon til kornproduksjon, som vi har sett i siste tiårsperiode, kan forsterkes som følge av endringer i arealtilgang.

Et tredje moment som ut fra undersøkelsen ser ut til å ha forholdsvis lite fokus, er nye næringsmuligheter som følge av flyplassutbygginga og antatte samfunnsendringer som følge av dette. Mange av tilbakemeldingen om positive konsekvenser handler om arbeidsplasser og positive samfunnsendringer. Et mindretall ser næringsmuligheter som følge av disse endringene. For eksempel er det bare fire prosent som tror utbygginga av ØHF kan gi positive muligheter for å starte eller utvide landbruksproduksjonen, og sju prosent som tror utbygginga blir positiv for mulighetene til å drive ulike typer landbruksproduksjon i kommunen. Dette er resultater som speiler dagens innretning av landbruket i kommunen. I hovedsak drives det spesialisert råvarepro-

duksjon der stordriftsfordeler og reduksjon av produksjonskostnadene er viktigste strategi. Som en følge av dette vil utbygging og arealpress først og fremst sees som negativt fordi det berører produksjonsressurser.

Svært få i Ørland driver eller har noen planer om lokal foredling og direktesalg av gårdsprodukter. Økt befolkning og mer variert kundegrunnlag lokalt kan gi økte muligheter på dette området, og satsing på lokalmat ble nevnt som forslag til lokale tiltak for utvikling av landbruket i Ørland.

Økt marked kan også gi nye muligheter for andre næringer der gården i større eller mindre grad utgjør et ressursgrunnlag. Også på dette området har ørlandsbonden vært mindre aktiv med etablering av tilleggsnæringer og annen næringsvirksomhet sammenlignet med et landsgjennomsnitt av bønder. Utleie av bygninger er ett område flere i undersøkelsen har påpekt som muligheter. Dette er muligheter som gjerne bør utnyttes, men samtidig kan det fokuseres mer på næringsmuligheter som også generer arbeidsinntekt og arbeidsplasser.

I valg av bedriftsstrategi og husholdstilpasninger er det ikke snakk om et enten eller, men snarere et større mangfold av tilpasninger for å utnytte bredden av muligheter. Sammen med naturgitte forutsetninger som er felles for et område har kompetanse, fagmiljø og sosiale nettverk en tendens til å virke ensrettende på et landbruksmiljø. Det er lettere å satse på et område og med en driftsform som er felles med andre kolleger i næringa og der rådgivningsapparatet har bygd opp spesielt god kompetanse. Bønder i Ørland har konsentrert seg om råvareproduksjon fordi det ligger vel til rette for dette gjennom rasjonelle og effektive jordbruksarealer som kan gi kostnadseffektivitet på linje med de beste jordbruksområdene i landet. Dermed er det på dette området det har blitt bygd opp mest fagkompetanse. Terskelen for å starte ulike former for videreforedling og salg av lokalmat, eller andre næringer med utgangspunkt i gårdsbruket, er dermed høyere.

For at landbruksnæringa i Ørland skal tilpasse seg følgene av nye ØHF, opprettholde produksjon og sysselsetting, og aller helst skape vekst i næringa slik framtidslanbruksprosjektet har målsettinger om, bør landbruket utvikles i flere retninger. Dette er å anbefale i en situasjon der ressursgrunnlaget er begrenset og begrenses ytterligere, samtidig som markedsgrunnlaget vokser.

5 Konklusjon

Arbeidet som her er gjennomført av Bygdeforskning skal danne et kunnskapsgrunnlag for videre arbeid i prosjektet «Framtidslandbruket i Ørland». Det er dette prosjektet som må bestemme konkrete tiltak og prosessen videre, basert på denne rapporten og annen tilgjengelig kunnskap. Konklusjonen her er derfor avgrenset til Bygdeforsknings kartlegging, og anbefalte tiltak må sees på som innspill til den videre prosessen.

Framtidslandbruksprosjektet har ambisiøse mål og jobber imot flere sterke utviklingstrender både for landbruket og rurale lokalsamfunn. En tiårstrend for Ørland viser sterk nedgang i antall bruk med melkeproduksjon, en bruksnedgang som dels fører til større driftsenheter og dels nedgang i totalproduksjon. Et resultat er også økt kornproduksjon. Dette følger en trend der bonden enten må rasjonalisere for å øke vederlaget til eget arbeid, eller endrer til en mindre arbeidsintensiv produksjon som kan frigjøre tid til annet bedre betalt arbeid. Resultatet i begge tilfeller er at den lokale verdiskapingen fra landbruk reduseres.

Å opprettholde melkeproduksjonen er derfor en nøkkelfaktor for å beholde verdiskapingen i landbruket i Ørland. Med utfordringene som rapporteres i forhold til arealpress kan det være nødvendig med aktive tiltak for å sikre arealgrunnlaget til eksisterende driftsenheter med melkeproduksjon. På grunn av store investeringer har ikke disse brukene samme evne til å endre produksjonsvolum ved tap av areal, som bruk med for eksempel kornproduksjon.

Rekruttering er en annen stor utfordring. Her deler Ørland utfordringen med landbruket ellers i landet, men jobber sannsynligvis imot en sterkere trend som følge av et økende arbeidsmarked og større konkurranse om arbeidskrafta. Landbruket som næring og gården som utgangspunkt for allsidig næringsvirksomhet må da konkurrere om å gi et tilfredsstillende vederlag for arbeidsinnsatsen. Bonden har mange ikke-økonomiske motivasjoner for å velge landbruket, men økonomi er fortsatt viktig. For å rekruttere unge til å satse på landbruk må det dessuten fokuseres mer på mulighetene. Landbruket framstår som en tapende part når Ørland hovedflystasjon og tilhørende infrastruktur krever økt areal midt i et jordbruksområde. Vedtak om dette er imidlertid gjort, og næringa må snu fokuset på at dette hovedsakelig har negative konsekvenser, og i stedet begynne å lete etter mulighetene. Det er mulighetene man kan få gjort noe med og som kan inspirere til rekruttering.

Til slutt gjentas et poeng fra diskusjonen over: Med press mot arealgrunnlaget for landbruksproduksjonen og samtidig økende markedsgrunnlag som følge av demografiske endringer, må et landbruk med mål om økt verdiskaping omstille seg i retning av større strategisk mangfold. Mens noen fortsetter å utvikle en effektiv råvareproduksjon, må andre velge strategier som kan utnytte en økende etterspørsel etter matprodukter og andre produkter eller tjenester som gårdens ressurser gir grunnlag for å produsere.

Referanser

- Budsjettnemnda for jordbruket. 2012. *Totalkalkylen for jordbruket. Jordbrukets totalregnskap 2010 og 2011. Budsjett 2012*. Oslo, Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.
- Eckhardt, J. T. og Shane, S. 2003. Opportunities and Entrepreneurship. *Journal of Management* 29(3): 333-349.
- Flaten, O. og Rønning, L. 2011. *Best på sau - faktorer som påvirker økonomisk resultat i saueholdet*. Rapport nr. 2011-3. Oslo, Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.
- Hair, J. F. J., Anderson, R. E., Tatham, R. L. og Black, W. C. 1998. *Multivariate data analysis*. Upper Saddle River, NJ, Prentice Hall.
- Murray, A. I. 1988. A contingency view of Porter's generic strategies. *Academy of Management Review* 13(2): 390-400.
- Porter, M. E. 1980. *Competitive strategy: Techniques for analyzing industries and competitors*. New York, The Free Press.
- Reinert, E. S. 1997. *Jordbruk, distiktsproblematikk og økonomisk teori: Schumpeteriansk konkurranse som middel til mangfold og velstand i jordbruket*. Oslo, Norsk Investorforum.
- Rønning, L. og Kolvereid, L. 2006. Income Diversification in Norwegian Farm Households - Reassessing Pluriactivity. *International Small Business Journal* 24(4): 405-420.
- SLF 2013. *Produksjonstilskuddsstatistikk*. Hentet februar 2013 fra www.slf.dep.no. Oslo, Statens Landbruksforvaltning.
- Tine Midt-Norge 2013. *Leveringsstatistikk for Ørland*. Personlig meddelelse.

